Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 138 (9512) | Суббота, июнь 15, 1974 чыл | 1925 чылда үнделеттинген | Өртээ 2 кеп.

Даарта, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнде, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш, чаңгыс кижи дег бадылаалыңар!

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ!

БҮГҮ ЧҮВЕНИ УЛУСТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА, СОВЕТ КИЖИНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Л. И. Брежнев соңгукчулар-биле ужурашкан

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүн бистің чуртувус экономиканың болгаш культураның хөгжүдезинге күш-ажылчы алдарлыг тиилелгелери, чаа-чаа чеднишкиннери-биле үткүп турар. ССРЭ-ниң бүгү соңгукчуларынга, хамаатыларынга, СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын ажылчын аңгы, колхозчу-тараачынар, интеллигенция, бүгү совет улус ажыл-чорудулганың дайынчы программазы кылдыр аажок улуг көдүрүлүшкүү-биле үткаан. Партияның кыйгырыы массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейиниң күчүлүг чалгын, тоску беш чылдың онаалдаларын, бистің чуртувуста коммунистиг тургузуушкунуң планнарын күүседир дээш бүгү улустун социалистиг чарыжының чаа көдүрлүүшкүүнүн хайныктырган.

Соңгулда мурнунуң эрткен хуралдары партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвин чаа күш-биле көргүзүп, совет кижилер Коммунистиг партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң иштики болгаш даштыкы мерген угаанныг политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг күүлдүгүнүп, изин-биле деткип турарын бадыткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге депутаттыг кандидады, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиясының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хурал киржикчилери улуг сорук киришкин-биле соңгаан.

Соңгулда мурнунуң хуралын СЭКП-ниң Бауман райкомунуң бирги секретары **В. Н. Макеев** ажыктан.

Бөгүн найысылалдың Бауман болгаш Сокольники районнарының ажылчы чоннарында, бүгү москвачыларда сеткил өөрүнчүг хүн деп, ол чугаалаан. ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң депутадынга бистің кандидадывыс - СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежнев-биле ужуражыр турар-дыр бис.

Депутаттарны совет кижилер улусчу эрге-ажыктарны илергейлээн бүрүн эргелиг, ат-алдарлыг төлөөлекчилери кылдыр көрүп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Ынчангаш олар күрүне эрге-чагыргазының органнарынга дээрелериниң дээрелерин, шудургу ажылижи, үре-түүнелдиг хөй-нинтичи ажыл-чорудулгазы-биле, боттарының бүгү амыдыралы-биле бистің Төрээн чуртувуска, совет улуска, коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бердингеи, оларны боттандырар дээш могаг чок демисежиринге белеиин бүзүреткен кижилерни соңгуп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадыкга боттарының бирги кандидады кылдыр москвачылар, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Эш Леонид Ильич Брежневти адаанар.

Чурттун хоолбу үндүрер дээди органынга Бауман соңгулда округунуң талазы-биле депутатка бадылаттырарынга чөпшээрешкени дээш Л. И. Брежневке үреткің ханызындан өөрүп четтириишкинни бүгү соңгукчуларының мурнундан оратор илергейлээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневти Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиің, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы кылдыр эки билир бис деп, оратор чугаалаан. Коммунизмни чеднишкиниг тургузуп турар бистің чуртувустун чеднишкиннериге ол аажок улуг рольдуг болуп келген.

Совет иитилелдің төөгүлүг хөгжүлдезинин чорудулгазын баш удур көөр, партияның болгаш чоннуң мурнунда турар политиктиг, экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шинтпирлээрин ёзулуг эртем ёзуу-биле көөр, кол сорулгаларны онзалап айтыр, ам-даа шинтпирлеттингелек айтырыгларже кичээнгейни мөөнөп билир, салдынган сорулгаларны чеднп алырының дээштиг аргаларын тып билир чоруу-биле Л. И. Брежнев шылгарап турар. Коммунистиг тургузуушкунну болгаш чурттун даштыкы политиказын удуртуруунуң талазы-биле партияның чедип алган дуржулгазы ооң илеткелдеринде, чугаалаларында, чүүлдериниде мөөнөттиинин, эртемнг коммунизм теориязының айтырыглары ажылдаттыныр, сайзыраңгай социалистиг иитилелдің байдалдарында организастыг, партийжи болгаш идеологтыг ажылдың практиказы түүнеттинин турар. Олла бүгү болза марксизм-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүнинің үлегери болуп турар.

Бистің партиявыс, ооң Төп Комитеди, эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюро коммунистиг тургузуушкуннуң чаа үечадазынга таарышкан улам нарын сорулгаларны тургузуп, шинтпирлеп турар. Ооң чырыткыланчак чижээ СЭКП ТК-ның декабрь (1973 чыл) Пленумунга Л. И. Брежневтің чугаазы болган. Партияның экономиктиг политиказынга хамаарыштыр Л. И. Брежневтің ажылдап кылган айтырыглары коммунистиг тургузуушкуннуң теориязынга болгаш практиказынга улуг салыышкын болуп турар.

Бистің партиявыс, бистің улузувус эш Брежневти массалар-биле сырый холбаалыг, оларның дуржулгазынга болгаш билиниге даянган, кижилерни каттыштырып, оларның күжеиишкиннерин туруп турар сорулгаларны шинтпирлээриниге башкарарының үнелиг билиишкинин шиңгээдип алган, негелделиг удуртукчу, човаңгыр кижизидикчи, кижизиг-эдлек кижи кылдыр билир.

Л. И. Брежнев делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде, акы-дүңма социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазында аажок улуг ат-алдарлыг дээрзин оратор онзалап демдеглээн. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөөлекчилериниң ужуражыышкынарынга база чөвүлел хуралдарынга ооң чугаалары, теоретиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазы делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырар дээш, социалистиг дем каттыштырылгазын улам быжыглаар дээш демиселге рольдуг ойнап турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизинин соонда үе совет даштыкы политиканың улуг чеднишкиннери-биле демдеглеттинген, делегей амыдыралынга чугула нарын айтырыгларын ол политика чайгылыш чокка, аңгының туруштарындан шинтпирлеп турар. «Соок дайындан» дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынын бадыткаарынче эргелде болуп турар. Бүгү-нинти тайбыңны камгалаарының перспективалары улам идегелдиг болуп бар чыдар. Экономиканың, эртемнің, техниканың, культураның талазынга улустар аразынга кайы-кайызынга ажыктыг үр үелиг кады ажылдажылганың үндезиннери салдынып турар.

Соңгукчуларның сагыш-сеткилин илергейлевишаан, москвачылар бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, тайбың дээш, бүгү кижи төрелгетеннің чырыткылыг келир үези дээш шылгараңгай демиселги—Л. И. Брежневке «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналын тывысканы чаагай сеткил ханыышкын, изиг үүлдүгүүнүг-биле уткаан деп, оратор чугаалаан.

Бауман соңгулда округунуң ажылчы чоннары ам болур соңгулданы политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүнүң байдалында үткүп турарын В. Н. Макеев чугаалаан. Беш чылдың дөртү, тодарадыкчы чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш калбак нептерээн. Бистің Төрээн чуртувустун күүзүн шалыпчы ажыл-биле быжыглаар деп москвачыларның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү, шинтпирлиг чоруу бистің партиявыстың ленинчи угланыышкынын оларның чаңгыс эп-сеткилдиг бүрүн деткип, үүлдүгүзүнүн турар чоруундан чырыткыландыр илергейлеттинин турар.

Бистің хоорайывыс дугайында, ооң чурттакчыларының амыдырал-чуртталгазының дугайында партияның Төп Комитединиң үргүлүг сагыш салып турарын москвачылар көрүп турар. Найысылал бистің карактарыыска көзүлдүр-ле чаартынып, ажылчы чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнели өзүп турар. Үүгле Бауман округунуң чурттакчыларындан безин бо чылдарда 60 муң ажыг кижи чаа бажыңнар алган. Он-он школаларны, эмнелгелерни, уруглар албан черлерин, садыгнын, иитиниң чеменилге черлерин, амыдырал хаплырылгазының албан черлерни туткан. СЭКП ТК-ның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынын ол бүгү чаартылгалардан көрүп турар бис. Бистің депутадывыс—Леонид Ильич Брежневтің аңаа хууда ачы-хавыяазы аажок улуг.

Июнь 16-да бүгү соңгукчулар боттарының бадылаашкынарын Леонид Ильич Брежнев дээш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш чаңгыс эп-сеткилдиг бээрлер, ол хүн совет кижилер бузулбас чаңгыс эптинин база дагын көргүзүп, төрээн Коммунистиг партиязын болгаш Совет чазаан долгандыр улам-на сырый каттыжар дээрзинге бүзүрелин оратор илергейлээн.

Партиының Төп Комитединиң Чиңгине секретары албан-дужаалга улам үре-түнелдиг ажылдыг, эки кадыкшылдыг база коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шинтпирлээринге, социалистиг дем каттыштырылгазын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин улам сырый каттыштырырына, тайбың болгаш улустарның аас-кежин дээш демиселге чаа-чаа улуг чеднишкиннерлиг болуруп Л. И. Брежневке Бауман соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларының мөрнундан, бүгү москвачыларның мурнундан В. Н. Макеев үзүп чугаалаан.

Бүзүреттирген кижи— АТЭ-2 заводтуң ажылчыны, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы **А. И. Афанасьев** Леонид Ильич Брежневтің партийжи, күрүне болгаш хөй-нинтичи ажыл-чорудулгазының дугайын чыылганнарга чугаалаан.

Кандидаттын бүзүреттирген кижизи болганымда, совет улус Леонид Ильич Брежневтин иүүрүнде партияның шинтпирлерин болгаш улут Ленинниң чагыгларын амыдыралга боттандырар дээш сыныы чок шынчы демиселчини көрүп турарын демдеглээри оныа күзеиччиг-дир деп, А. Н. Афанасьев чугаалаан. Л. И. Брежневтің амыдыралчы оруу—партияга болгаш чонга бараан болуруунуң чырыткыланчак үлегеридир.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиің, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары албан-дужаалга болуп коммунистерниң ленинчи Төп Комитетти долгандыр сырый каттышкан барык он беш миллион кежигүннүг партиязының талантылыг удуртукчузу кылдыр көргүскен.

Коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг планнарын амыдыралга боттандырар, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының ленинчи угланыышкынын ажылдап кылыр болгаш боттандырар талазы-биле Л. И. Брежнев аажок улуг ажылды чорудуп турар. Партияның, чоннуң мурнунга бедик харысалгалыг болурунуң үлегерин ол көргүзүп турар. Ол шылгараңгай талантылыы-биле, бистің иитилелиивисти хөгжүдериниң айтырыгларын шинтпирлээр чорукту эртемге үндезилеп ханы көөрү-биле, совет кижилерниң амыдыралын билири-биле, партийжи принципиалдыы болгаш негелделин-биле, чоннуң чаагай чоруунуң дугайында үргүлүү сагыш салыышкыны-биле онзаланып турар.

Даартагы хүнүүске быжыг бүзүрелдиг бис. Бистің партиявыс, ооң ТК-зы болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Политбюро Совет күрүнеиің экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын лидим болгаш чогаадыкчы ёзуу-биле ажылдап кылып турар деп, А. Н. Афанасьев медеглээн:

Июнь 16-да болур соңгулда хүнүнде боттарының бадылаашкынарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга төлептиг кандидат — Леонид Ильич Брежнев дээш бээринче Бауман соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларын А. Н. Афанасьев кыйгырган. Бистің кандидадывыс эш Л. И. Брежнев дээш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынарын коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш чаңгыс эп-сеткилдиг бээр деп быжыг бүзүрелин олар илергейлээн.

Эш Л. И. Брежневке сөс берген. Хуралдың киржикчилери олуттарындан туруп келгеш, диңмиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаан турган.

Н. В. Подгорный-биле соңгукчулар ужурашкан

МОСКВА. (СЭТА). Июнь 13-те ССР Эвилелиниң Улут театрынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединге депутаттың кандидады, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Николай Викторович Подгорный-биле Москваның Ленинград соңгулда округунуң ажылчы чоннарының төлөөлекчилери ужурашкан.

Соңгулда мурнунуң хуралының президиумунда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин, найысылалдың партия болгаш хөй-нинтичи организацияларының төлөөлекчилери, сураглыг бүдүрүлгечилер, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары.

Партияның Ленинград район комитединиң бирги секретары Ю. И. Репников хуралды ажыткан. Найысылалдың Ленинград районунуң ажылчы чоннары бүгү москвачылар-биле кады партияның салган сорулгаларын күүселдири дээш идепкейлиг демисежин турарын ол демдеглээн. Районнуң өлөөн хөй коллективтеринге болган хуралдарга Н. В. Подгорныйны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга Ленинград соңгулда округунан кандидат кылдыр чаңгыс үн-биле депшиткен. Н. В. Подгорный хөй-хөй ыллдар иштинде ССРЭ-ниң болгаш Россия Федерациязының Дээди Советтеринге бистің соңгулда округундан депутат бооп, соңгулчуларның бедик идегелин алдарлыы-биле бүзүредип келгенинге чоргаарланып турар бис деп, Ю. И. Репников чугаалаан.

СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң Политбюро составын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр хүндүүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Петр Алексеев аттыг нарын шекпен фабриказының ажылчыны — депутатка кандидаттың бүзүреличи кижизи — В. Г. Лебедева Н. В. Подгорныйның амыдыралчы болгаш ажыл-ишчи оруктарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы албан-хүлээлгеге ооң ажылының дугайын чугаалаан. Ол, соңгулда хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттарын дээш чаңгыс эп-сеткилдиг бээр деп быжыг бүзүрелин олар илергейлээн.

Москваның ужар үүл институдунуң вертолёт тудуунуң кафедра эргелекчизи профессор И. П. Братухин, Москваның машина кылыр «Авангард» заводунуң шуткукчузу Ю. Ф. Сербин, № 156 школаның башкызы А. Н. Агапова, ССРЭ-ниң Күрүтдуунуң № 2 төлевилел институдунуң директору В. М. Косогов олар ужуражыышкына чүве чугаалаанар. Болур деп турар соңгулданың онзагай үүлү үүл дээрге, чурттуң иитилел-политиктиг бүгү амыдыралы СЭКП-ниң XXIV съездизинин шинтпирлериниң күүселдиг салдары-биле чоруп турар үеде эртери болурун ораторлар онзалап демдеглээннер. Совет Эвилелиниң бүгү соңгукчуларынга, хамаатыларынга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыын совет кижилер изиннибиле детыээннер. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органынга мооң мурнунда соңгулдадан бээр эткен үеде партияның болгаш улустуң ажыл-ижиниң түнелдерин төлептин-биле ол чугула политиктиг документте үнелээн болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизинің шинтпирлерин боттандырып чорударынга төөгүлүг чеднишкиннерни айтып, коммунистиг тургузуушкунуң эң чоокку сорулгаларын аймыткан.

Чурттуң ажылчы чоннары күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутадыкга боттарының бирги кандидады кылдыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти адаанын сөс ап үүве чугаалаанар демдеглеп турганнар. Ол — партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң иштики болгаш даштыкы-даа мерген угаанныг политиказын совет кижилерниң изиннибиле үүлдүгүзүнүн турарының херечизи-дир.

Н. В. Подгорныйның чугаазын залга олурганнар сонуургал-биле дыңнап, ону чылыы-биле уткааннар. Партияның болгаш күрүнеиің оске-даа удуртукчулары-биле кады ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының кандидады кылдыр депшиткен, бүгү соңгукчуларга чүректің ханызындан өөрүп четтириишкинни илередеш, бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле анда кылган идегелди бүзүредип, бодунуң бүгү күүзүн, билиин болгаш дуржулгазын улусчу депутаттың бедик үлөөлгезин күүседиргеге, бистің ленинчи партияның хөрээнге бараан болурунга мооп-даа соңгаар бүрүүү-биле бээрин аазаан.

Бо соңгулда кампаниязы болза соңгулдалар аразының үезинде күрүне органнарының ажылының түнелдерин, СЭКП-ниң XXIV съездизинің шинтпирлерин күүседир талазы-биле партияның болгаш күрүнеиің ажылының түнелдерин үндүреринің чугула болуушкуну-дур деп, депутатка кандидат чугаалаан. Бо кампания социализмниң чеднишкиннериниң, совет демократияның артыкшылдыының өөрүлдези, партияның Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке баштаткан партия ТК-ның Политбюрозунуң практиктиг үре-түнелдиг ажыл-чорудулгазын бүгү улустун чүүлдүгүзүнүн турарының бүзүрелдиг бадыткалы-дыр.

Н. В. Подгорныйның демдеглээни: Бистің чурт партияның XXIV съездизинің төөгүлүг шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, сөөлгү чылдарда коммунистиг тургузуушкунда, Тайбыңның ленинчи программазын боттандырарында онза улуг чеднишкиннерлиг бооп турар. Социализм бодунуң холунда төөгүлүг инициативаны быжыы-биле тудуп турар. Чогум-на коммунистиг чаартыышкынарныың оруу-биле кижи төрелгетеннің ёзулуг төөгүзү тургустунуп турарын амы үениң иитилел хөгжүлдезинің бүгү практиказы бадыткап турар.

ЭШ ЮРИЙ ВЛАДИМИРОВИЧ АНДРОПОВКА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Силерниң алдан харлаан хүнүнерде Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиің кеску ажылдакчызы Силерге изиг байыр чедирип тур.

Эргим Юрий Владимирович, үр чылдарда чурттаарынарны, эки кадыкшылдыг бооп, бистің партияның болгаш совет улустун чаагай чоруунга үре-түнелдиг ажылдаарынарны Силерге үректің ханызындан күзеп тур бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ЭШ Ю. В. АНДРОПОВКА СОЦИАЛИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МААДЫРЫ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиің мурнунга улуг ачы-хавыяазы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр алдан харлааны-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнеиің айыыл чок чорук комитединиң даргазы Юрий Владимирович **АНДРОПОВКА СОЦИАЛИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МААДЫРЫ** атты тывыспышаан, **ЛЕНИН** ордени болгаш **«КАДЫЫР БОЛГАШ МАСКА»** алдын медаль-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Н. ПОДГОРНЫЙ.**
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, кремль. 1974 чылдың июнь 14.

Е. К. СОКОЛОВАНЫ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилге системазынга үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Шагаан-Арыгның № 2 ортумак школазының орус дыл башкызы ЕЛЕНА КОНСТАНТИНОВНА СОКОЛОВАНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **С. КРАСНЫЙ.**

Кызыл хоорай. 1974 чылдың июнь 12.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер!
Эргим москвачылар!

Соңгулда мурнунуң кампаниязы дооступ турар-дыр. Миллион-миллион соңгукчулар боттарының кандидаттарыбыле ужуражып, кижилерни үүү үүве өөртүп болгаш сагыш човадып турарын оларның-биле чугаалажып турганнар. Ол ужуражыышкыннар партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвинин, бистің иитилелиивистің бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктериниң, бистің өндүр улуг чуртувуста чурттаан бүгү нацияларның болгаш улус чоннарның чаңгыс эвинин күчүлүг көргүзүү болган. Ол чорук сорук киирип, коммунизм тургузуушкунунуң айыттынган сорулгаларынче орукка чаа-чаа тиилелгелер бүзүрелди хайныктырын турар-дыр, эштер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга мээң кандидатурамны дешиткеин дээш, силерге, найысылалдың Бауман болгаш Сокольники районнарының бүгү ажылчы чоннарынга сеткилдің ханызындан өөрүп четтиргенимни илередирин чөпшээреп көрүнер.

Чурттун күрүне эрге-чагыргазының дээди органының ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын төлөөлөөр чорукту барык үээрби беш чыл дургузунда мөөнө бүзүредип келди. Ынчаарга силерниң-биле бистің ужуражып турарывыс ышкаш соңгулда мурнунуң мындыг ужуражыышкынынга мооң-биле чели удаа үүве чугаалап тур мен.

Үүве чугаалаарының бүдүүзүнде кижиниң сагыш-сеткилиниң девидээр чоруун ажып эртери болдунар аргазы чок үүве-дир дээрзин ажыы-биле чугаалап көрейн. Ындыг чорук харысалганы угаан билир чоруктан, бүзүрел дээш, көргүскен алдар дээш ханы, шынчы сеткил-биле өөрүп четтириишкиниң уламынан болу бээр үүве-дир.

Мээң адымга мацаа эвээш эвес чаагай, буянныг сөстерни чугаалады. Ол сөстерни хамыктың мурнунда мени өстүрген болгаш кижизиткен, дөртен чыл мурнунда бактаап киргеним Коммунистиг партияга, чуртту ленинчи угланыышкын-биле коммунизмче башкарып орар ооң Төп Комитединге хамаарыштырып көрээли.

Шагдан бээр эки чаңчылдар ёзугаар алырга, соңгулда мурнунун ужуражыышкыннары бисте ажыл-ишчи бүдүштүг болуп турар. Ол дээрге соңгукчуларның чагыларын күүседир дугайында, соңгулдага партияның политиктиг платформазының утказының дугайында кезээде топтуг чугаа болуп келген.

Эрткен соңгулдаларның бүдүүзүнде кижиниң, совет улуска Кыйгырыынга СЭКП Төп Комитеди коммунизмниң улам ыңайгы тиилелгелериниң нүүрүнде, оран кырынга тайбың-ның нүүрүнде, совет өг-бүле бүрүзүнүң амыдырал-чуртталгазын экижидериниң нүүрүнде, совет кижи бүрүзүнүң чаагай чоруунуң нүүрүнде партия бистің Төрээн чуртувустун күчү-шыдалын быжыглаар дээш демиселги чорудар дээрзин онзалап демдеглээн.

Шынап-ла, эштер, бүгү-ле үүвеин кижиниң чаагай чоруунга, чоннуң чаагай чоруунга бараалгадып турар болгай бис. Коммунистер партиязының ажыл-чорудулгазының ханы утказы болгаш алыс сорулгазы ол бедүүн, хөй эвес сөстерде сиңиккен.

Ол улуг эчис-сорулганың нүүрүнде К. Маркс биле Ф. Энгельс эртемнег коммунизмниң үндезиннерин болгаш дарлаашкынның бүгү хевирлериндеи кижиниң хостаар хүүлээлгелиг күчүлүг политиктиг шимчээшкининиң үндезиннерин айытканнар. Ол улуг эчис-сорулганың нүүрүнде В. И. Ленин большевиктер партиязын каңнадырган, ол партияның удуртулгазы-биле Россияның пролетариады тиилелгелиг социалистиг революцияны боттандырган.

Ажылчы кижиниң байдалын экижидер дээш ынчан турган бүгү-ле аргаларны ажыглаарын партия, күрүне Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан-на ораладжып келген. Ынчалза-даа бистің чуртувуска социализмни тургузуп алыры берге болган. Туржуп үнер, деттип алыр дээш үр үеде демиселкен бис. Чүс-чүс чылдардагы хожудаашкынны ажып эртер, улуг индустрияны тургузар, миллион-миллион кижилерни үжүк-бижикке өөредир, специалист кадрларны кижизидип өстүрер ужурга таварышкан бис. Эң аар дээн дайынны чурттап эртер болгаш муң-муң хоорайларны, суурларны, заводтарны болгаш фабрикаларны бузундулардап көдүрүп үндүрер ужурга таварышкан бис.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның, кол чүүлү — социализмни камгалап алыр болгаш быжыглаар дээш бир дугаарыынга чоруп, хөй-хөй караажа-когаралдарга таваржып чораан кижилерниң бердинген эрес-шудургу болгаш көдүрлүүшкүннүг чоруу эн улуг хүндүткелди чедип алган. Ол чылдар шагда маадырлыг чоруктуң төөгүзү болу берген. Ынчалза-даа чаартылгаларның хемчээлдерин улам долу, чырыткыландыр билип алыр төлөөде, оларын дугайын сактып алыры чугула.

Ам байдал өске. Бисте миллион-миллион кижилерниң шудургу, маадырлыг ажылнжи-биле сайзыраңгай, бышкан социалистиг иитилел тургустунган. Ынчалзажок чурттуң экономиктиг күчүзүн дүрген хөгжүдеринге, ооң камгаланыр аргазын хандырарынга дыка хөй акша-хөрецгилерни ам-даа бээр апаар бис. Ынчалза-даа бистің курлавырларывыс хемчээл чок хөй апарган, ынчангаш ол чорук совет кижилерниң чаагай байдалын өстүрерин партияның практиктиг политиказының кол өзээнге тургузар деп бистің кезээде үүгүл салып келген үүлдүүстү кылып алыр арганы берип турар.

Эрткен соңгулда сески болгаш тоску ийи беш чылдың аразында үеде, партия, бүгү совет улус СЭКП-ниң XXIV съездизинге белеткенин турганының үезинде эрткен. Социалистиг бүдүрүлгенің хөгжүлдезинин бедик темпилериниге үндезилээш, чоннуң амыдырылының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин дыка көдүрер деп, беш чылдың кол сорулгазын партия шак ынчалдыр тодаргайлаан.

1970 чылдың июньдан бээр кылдынган ажылдың дугайын илеткел тура, ооң-биле кады съездиниң шинтпирлери канчаар күүсеттинин турарының дугайын база илеткел турарывыс ол болур. Улус ажыл-агыйының байдалының дугайында тодаргай сан-түүнер силерге билдингир. Оларны соңгукчуларга СЭКП ТК-ның Кыйгырыында көргүскен болгай. Бистің хөгжүлдевистің дыка хөй айтырыгларын партияның болгаш күрүнеиің удуртур ажылдакчыларының мээң мурнуу чарыымда соңгулда мурнунуң хуралдарында чугаалаан чугааларында чыыткан.

Политбюро болгаш Төп Комитет талазы-биле мээң эш-өөрүмнүң үнелелдеринге болгаш бодалдарына каттышпышаан, ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидер дугайында съездиниң чарлаан угланыышкыны тодаргай, боттуг ажылхеректерде канчаар боттанып турарынга хамаарыштыр ажыл-херектің кол, принциалдыг талазын онзалап демдеглексээн ийик мен.

Беш чылдың дөрт чылының дургузунда безин амыдырал деңнелин көдүрер талазы-биле чаа хемчелгерге күрүне мурнундагы беш чылдыынга бодаарга, бүдүн, чартык катап хөй хөренгини чарыгдаар. Ынчангаш ол чорук башкыларның болгаш эмчилерниң, демир-орук транспортунун ажылдакчыларының болгаш көдээ механизаторларның, студентилерниң, пенсионерлериниң амыдырал деңнелинге чаагай салдарын чедирер. Ол үениң дургузунда иитизи-биле 47 миллион ажылчыннарның бол-

(Уланчызы 2-ги арында).

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫНЫҢ УЛАНЧЫЗЫ

(Эгези 1-ги арында).

гаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири көвүдээр. Пенсияларның, стипендияларның, пособиелернин болгаш өскедаа төлеп бериишкиннериң бедиринин уламындан 30 миллион кижиниң орулгалары немей өзер. Чуртталга байдалдарын экижидеринге хөй түүлдер кылдынган. Дөрт чыл дургузунда 45 миллион өг-бүле чаа бажыңнарже -көжүп кирген — бистиң ажыл-херектеривистиң хемчээлдери ындыг болуп турар-дыр.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде аажок улуг чаартылгалар болуп турар, моон мурнунда көдээ ажыл-агыйның хөжүдаашкыны чоннуң амыдралын экижидериниң аргаларын дыка кызыгаарлап турган болгай.

Экономиканың ол чугула адырының туруштуг депшилгезин бир демниг хандырып шыдаар шак ындыг аргаларны партия тып болгаш ажыглалга киирип шыдаан. Оон хөгжүлдезинге идиглиг экономиктиг байдалдар тургустунган. Комплекстиг механизация, электрижидилге болгаш химижидилге чорып турар; черни мелиорастаарын боттандырып турар. Ам көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин специализастаар болгаш мөөңнээр талазы-биле улуг ажыл калбарган. Ол-ла бүгү түүлдер амгы үениң эртеминиң болгаш техниказының чедиишкиннерин дээштиг ажыглаар арганы көдээниң ажыл-ишчилеринге берип турар.

Чурттуң улам-на өзүп турар хереглелдерин бүрүн хандырар төлээде, көдээ ажыл-агыйны улам ындай көдүрериниң угланыышкыны партия моон соңгаар-даа быжыы-биле чайгылыш чок чорудар апаарын база катал бадыткаарын күзейдир мен.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп турарының болгаш ол барааннарга негелдехереглелдиң аразында чамдык карышкактарже XXIV съезд кичээнгейни угландырган. Сөөлгү чылларда ындыг карышкактар кызырылган. Калбак хереглелдиг хөй-хөй барааннарын, оларның аразында амыдырал техниказын, мебельди, чиик автомобильдерни болгаш үр эдилелдиг өске-даа түүлдерни бүдүрүп үндүрерин үлетпүр дыка көвүдеткен болгаш оларның шынарын экижиткен.

Ол-ла бүгү чүл дээрге чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күүзүнүң чайгылыш чок өзүлдезинин көргүзүү-дүр. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннерге чоргаараның эргелиг бис. Мун-мун чаа бүдүүлгелер, агроүлетпүр комплекстери ажыглалда кирген. Каш-даа чаа электростанциялары, чижээ, Красноярск ГЭС ышкаш магалыг улуг станцияларны, одалга болгаш атом күжү-биле ажыллаар чаа станцияларны ажыглалда киргенин билир болгай силер. Эртем-техниктиг депшилгениң ачызында чамдык мырынай чаа бүдүүлгелер тургустунган.

Ынчалзажок чедип алдынган түүлге партия кажан-даа оожургаавын келген. Ам-даа шиитпирлеттингелек айтыгларже коммунистернин, бүгү ажылчы чоннарның кичээнгейин болгаш күженишкиннерин партия кезээде мөөнней турар. СЭКП ТК-ның Пленумнары, оларның аразында сөөлгү, 1973 чылның декабрь Пленуму чогум-на харын шак ындыг айтыгларже кичээнгейни угландырган.

Экономиканың бүгү адырларына беш чылдың үш чылының улуг чедиишкиннерин демдеглээш, ук Пленум «кызыы черлерже», бар күрлавырларны улам долу ажыглаарының эргежок чугулазынче кичээнгейни мөөнээн. Ол чорук, ылангыя аъш-чем, чиик үлетпүрге болгаш «Б» бөлүктүн өске-даа адырларында хамааржыр, оларның өзүлдезинин темпилери амыдыызында бисти хандырып шыдавайн турар.

1974 болгаш 1975 чылдың опаалдалары дыка улуг, ынчалза-даа олар күүсеттинген турар ужурлуг деп түвени Пленумга онзалан демдеглээн. Оны чедип алырының аргазы—бүгү күштерни моби... ...таары, ажыл-агыйны удуртуруп экижидери, бедик бүдүрүкчүлүг, күш-ажыл, сагылга-чүрүмүн болгаш организастыг чорукту бедидери болур. Чаңгыс-даа ажыл хүнүн, чаңгыс-даа ажыл шагын халас ыт-пас ужурлуг.

Декабрь Пленумунуң шиитпирлериң партия болгаш чон эң калбак үнелеп, деткээнин Төп Комитет сеткил хамыышкын-биле демдеглеп турар. Социалистиг чаруштың чаа чалгыы бүгү чуртта кедүүлген. 5 миллиард ажыг рубль — 1974 чылда пландан ажыг хүлээлелериң түүү ындыг. Беш-ле ай өрткен турда безин бистиң үлетпүрүвүс пландан ажыг 3 ажыг миллиард рубльлин продукциязын бүдүрген. Шалыпчы ажыл-иш деп чүве ол-дур.

Ам хамык ужур чүл дээрге 1974 чылды болгаш иитизиби-биле беш чылды төлептиг доозары болур. Оны кылып болур болгаш оны кылып алыр-даа бис дээрзинге быжыг бүзүрелди силернин-биле кады, бүгү совет улус-биле кады илередирня менээ чөпшээреп юрүнер, эргим москвачылар.

Эштер! Иитилел хөгжүлдезинин оруктарын айытпышаан, партия болза агар негелде-хереглелдерни-даа, элээн ырак келир үениң сорулгаларын-даа, чүс чылдың төнчүзүнде боттарывыстың өзүлдезинин материалдыг бүдүүлгезинге ажыглаар кижилериниң санын өстүрбейн чедип алыр, азы өскээр чугаалаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселя-биле чедип алыр ужурлуг деэни ол. Ынчангаш бистиң планнарывысты күүседир төлээде, ажылчыннар болгаш колхозчулар улам бүдүрүкчүлүг машиналар, чаа автоматтыг шугумнар, күчүлүг тракторлар, эң чаа технология-биле чепсегленген турар ужурлуг.

Партия эртем-техниктиг депшилгени бодунуң бүгү экономиктиг политиказының өзээ кылдыр көрүп турар. Ол, бүдүрүлгениң бүгү адырларынче сиңнигин кирер, эртемниң дидим ажыдыышкыннарын-даа, технологияда чүс-чүс болгаш мун-мун чаартылгаларны-даа, чаа механизмнерни, чепсек-хереселдерни хаара тудар ужурлуг, бо бүгү түүлдер кижиниң күш-ажылын камнаар болгаш чиигедир, ону улам бүдүрүкчүлүг болгаш солун болдурар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ол дээрге, кедизинде барып чаа иитилел тургузуунуң тиилээринге эң-не чугула, эң-не кол түүл болур деп, В. И. Ленин чугаалаан. Ленинниң бо айтыышкыны амгы үе-чадада—эртем-техниктиг революцияның үе-чадазында онза ужур-дузалыг болуп турар. Ол дугайын бистиң партиявыс кажан-даа утпайн турар!

Экономиканы хөгжүдериниң интенсивтиг аргаларынче шилчээн эргилде ажыл-агыйны эргелеп-башкарарынга эвээш эвес чугула болгаш нарын сорулгаларны идип үндүрген, планнаашкыны экижидерин, экономиктиг идиг бериишкиннерин улам билдилиг ажыглаарын, ажыл-агый санажылгазын шыңгыы сагыырын негеп турар. Партия бо бүгү айтыыглар талазы-биле ажылдап келген болгаш ажылдаар-даа апаар.

Ынчангаш, экономика болгаш чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле бистиң мурнувуста канчаар-даа аажок улуг сорулгалар туруп турар. Оларны шиитпирлээр төлээде, улус ажыл-агый удуртулгазының бүгү эшелоннарының ажыл-чорудулгазының сайзырадыышкынын миллион-миллион ажылчы чоннарның калбак шимчээшкини-биле, оларның идепкейин, ажыл-херекке оларның өзүлүг ажыл-агыйжы хамааржылгазын бедидип турган, холбаштырарынче хүн бүрүнүң сагыш човаашкынын салыры эргежок чугула.

Эштер! Планнаашкын экономиказы-биле кады иитилел хөгжүлдезинин өске-даа талаларының перспективалары база бар болгай. Социализмниң сорулгазы — кижилернин социал, угаан-бодал, ажыл-ачылыг хереглелдерин хандыраары болур.

Иитилелдиң өске кежигүнери-биле бодунуң ден эргелиин, чөптүг, хүндүткелдиг чорукка, күрүнеин сагыш човаашкынына, коллективтиг дузаламчы, деткимчезин алырына кезээде ынаның болурун медереп билири кижи бүгүдезинге чугула. Бодунуң албан, бүдүрүге черинин ажыл-хөректе-ринге, күрүнезиниң ажыл-хөректе-ринге идепкейлиг киржиринге кижи бүгүдези соңуургаллыг. Бодунуң даартагы хүнүнге, үргулларының келир үезинде чогумчалыг болурунга кижи бүгүдези бүзүрелдиг болуксаар. Ол социал хереглелдерни хандырарының үндезинде бистиң тургустунган. Социализмниң кайгамчык улуг чаалап алыышкыны ол. Оны өске бүгү иитилел байлактары дег көрүп, хумагаалаар болгаш арбыладыр ужурлуг бис.

Социал хөгжүлдениң түүнелдерин кыска хуусаада үндүреп, экономикага дөмейлээрге, дыка нарын, социал хөгжүлдениң оруктары чамдыкта чурагайлар-биле илергейлеттинмейн-даа барып болур. Оон чогум угланыышкынларын чугааладар болза, олар кончуг тодаргай билдинип турар.

Оларның аразында кол угланыышкын болза совет иитилелдиң улам чангыс эптиг болгаш сырый каттыышкынныг иитилел бооп турарында. Бистин чуртувуста иитилел харылаазаарының тургузуунга ханы өскерлиишкиннер кылырының көстүп көрбээн хемчээлдерлиг болгаш ужур-дузалыг айтыыгларын төөгүде эң баштай боттандырып турар. Совет иитилелдиң тургустунган аңгылары болгаш социал бөлүктери улам чоокшулажып турар. Ол база кончуг эки-дир, эштер: коммунизмче орук тап улам ыңай бурунгаарлап орар-дыр бис.

Бисте кижилериң төөгүлүг чаа иитилежилгези — совет улус тургустунган Совет кижилериң социал-болгаш национал ылгалдарындан хамаарылга чок, иитии сагылга-чүрүм, аажы-чаң, үзел-бодаллар улам тодаргай көстүп турар апарган. Кеззеде социалистиг тургузугнуң үндезини бооп келген ажылчын аңгы биле тараачын чоннуң эвидели социализмниң туруштарына шагдан тура быжыг туржүп келген интеллигенция-биле ол аңгыларның бүзүлбас политик, идейлиг чангыс эвиндев бодунуң улам хөгжүлдезин тыпкан. Ынчангаш бөгүн бүгү ажылчы чоннарның, угаан болгаш күш-ажылының ажылдакчыларының быжыг эвилелиг, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның улусчу интеллигенцияның эвилелин бистиң херек кырында амыдыралывыстың боттуг фактызы кылдыр үнелеп чугааладар эргелиг бис. Ажылчын аңгы кол рольдуг ол эвилел быжыг, бүзүлбас!

Иитилелдиң социал чангыс аай бүдүштүүнүң быжыкканы социалистиг демократияны, бышкан социализмниң политиктиг системазын улам ыңай хөгжүдериниң идегелдиг үндезини бооп турар.

Демократтыг хосталгаларны херек кырында боттандырарын чогум-на социализм болгаш чүгле социализм хандырып турар деп, шыннывыска бурун бүзүрелдиг бадыткап турар бис. Езулуг демократизм бистиң иитилелиистиң амыдыралында сиңниккен, бүгү улустуң болгаш база хамааты бүрүзүнүң сонуургалдарын, эргелерин дээштиг хандырып турар. Ынчаарга социалистиг демократияның кол эдилекчизи, оон чедиишкиниг соксаал чок хөгжүлдезинин магадылакчызы бистиң ленинчи партиявыс бооп турар.

Дөрт чыл мурнунда бүгү-ле Советтериң идепкейин бедидериниң угланган чаа-чаа боттуг хемчеглерни алырының эргежок чугулазын чугааладаш турган болгай бис. Оон бээр Советтериң эргелерин болгаш материалдыг аргаларын улгаттырган хоойлулар түүлээн алдынган Депутаттарның эргехүлээлгелериниң дугайында хоойлу оларның ажыл-чорудулгазының чижек хемчээлдерни тодаргай кадбарткан. Советтер улам идепкейлиг ажыллап турар апарган. Депутаттарның негелдези улгадып, оларның күрүне талазы-биле шиитпирлеп калбарын турар. Ол база кончуг чугула, партияның ажыл-чорудулгазын бодунуң үре-түүнелдерин берип турар деп түвениң көргүзүүкү барымдаазы ол. Кижиниң хүн бүрүде-ажыллап, чогаадыкчы күжүн ажыглап турар хүрээлеңнинге нептеревейн турар болза, демократия—хоозун, сос. Ынчангаш демократия чүрүмүн шүүт бүдүүлгеге сагыырын быжыглаары принцип болур ужур-дузалыг.

Оны база дыка барымдаалап турар бис. Бүдүүлге черлериниң ажыллаарының принциптеринге болгаш аргаларынга хамаарышкан бистиң кандыг-даа хоойлувуска кандыг-даа-доктаалывыска бүдүүлгени эргелеп-башкарарынга ажылчы чоннарны шаап-ла киириштирер деп айыткан турарын партия негеп турар. Чижээ, чоокта чаа бүдүүлге каттыжышкынарының дугайында дүрүмү бадыдаан. Планнарны белеткээнинге болгаш күүселиринге, ажылдаарының, амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидериниң хөрээнге, каттыжышкынның бүгү ажылчорудулгазын сайзырангайжыдарының ажылчы чоннарның хөй-шиңги организацияларының, коллективтериниң ролүн бедидер дугайында болал ол документиниң бүгү улганыышкыны болган. Партия организациялары, профэвилелдер, комсомол боттарының улуг эргелерин коллектив бүрүзүнүң болгаш бүгү иитилеллиң эргеажыктарынга дүүштүр ажыглап шыдаар дээрзинге чигаалыг чок.

Ажылчы чоннарның политиктиг культуразын бедидери, партия, совет болгаш ажылагый органнарының ажыл-чорудулгазын чонга тайылбыраарын калбартыры Советтериниң ажылынга ажылчы чоннарны киириштирерин калбартырынга профэвилелдериниң, комсомолдуң, өске-даа хөй-иитиниң организацияларының идепкейин улгаттырарынга онза чугула болуп турар. Аная хамаарыштыр кылган ажылдар эвээш эвес. Ол оруктап улам бүрүнгаарлаар-даа бис.

Дээди Советтиң сөөлгү чылдар дургузунда түүлээн алганы күш-ажыл хообөлүжүдулгазының үндезиннери, өөредилге болгаш кадык камгалалының дугайында, бойдус аймаан камгалаар дугайында хообөлүжүдулгалар бистиң принцип кылдын барымдаалаар шугумувусту—кижиниң эргелерин, ажыл-ишчи кижиниң эргелерин доктаамал калбартын, байдалдарынче угланган шугумну барымдаалаарын уламчылап турар. Иитизи-биле алырга, бистиң хообөлүжүдулгавыс сөөлгү чылдар дургузунда ылап чаартынган, улам быжыг турштуг болгаш демократтыг апарган деп чугаалап болур.

Социалистиг хообөлү-дүрүмнү быжыглаарын чугаалаарда, ажыл-херектиң ийи талазын барымдаалап көөр болгай бис. Бирээде, хамаатыларның эргелерин эң шыңгыы камгалаар, ылангыя эрге-дужаалдыг кижилерниң талазындан кара-тургузунда ажылаар чорукту баш бурунгаар чайладыр. Ийиде, совет хоойлуларны, хөй-иитиниң корум-чурумунуң дүрүмнерин бүгү хамаатылар эң шыңгыы сагыыр деп түвени барымдаалаар бис. Кемниг херек үүлгедир чорук, иитилелге удур чаңнаарының кандыгдаа хевирлери —социал хора, ынчангаш оон-биле хүн бүрүде демисешсе, ылап болгаш шиитпирлиг демисешсе чогуур. Айтырыгны ынчалдыр тургузарын совет кижилер үүлдүгүнүп, деткип турар деп бүзүреллиг мен.

Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы эрге талазы-биле таарыштырар дугайында каш сөс чугааладаксаар-дыр мен. Үр үениң дургузунда ол айтыыгже чогуур кичээнгейни салбайн келген болгаш ында шиитпирлеттинмээн хөй-хөй айтыыглар бар апарган. Улус ажылагыйының адыр бүрүзүнде үүл-бүрү мун-мун айтыышкын, саавырларны барымдаалап турар. Оларның ужурун тып алыры безин берге! Ол саавырларның хөй-хөйү эргижеп калган, үндезин чок кыыгырлаашкыныңлыг, чүүмек-биче өзүүргак негелдерлиг. Инициативаны ол кызын, ам экономикага хамаарыштыр салып турар чаа-чаа негелделерге удурланышкак бооп турар.

Чаа сойгудар Дээди Совет, Чазак, министерстволар болгаш ведомстволар ону ылавылап көре бээр деп бодай-дыр мен.

Социалистиг демократияны хөгжүлери күрүне аппарадын доктаамал сайзырангайжыдарын барымдаалаар негелделиг. Эрге-дужаалдыг кижилериниң харыысалгазын чер болганга белдери, херек аппаргаан черлерге оон организасттынган тургузуун экижидери база чугула.

Күрүне органнарының ажылынга ленинчи, партийжи угланыышкыны моон соңгаар-даа шиитпирлиг болгаш чайгылыш чок бадыткап быжыглаар бис. Ол сорулганы СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумунга ылап чугааладаксаар. Ажылдаарының партийжи угланыышкының бадыткап быжыглаарын чедип эп турган, бюрократизмнин бүгү илередири-биле демисежирин күштеллирер ужурлуг бис деп түвени орта чугааладаш.

Ажыы-биле доңгун болгаш ажыл чылдыыксаар кижиниң туразында зажылаары ам берге апарган. Ынчанмыже бюрократтың иитилелге ижигери бергедээн тулум-на, бодунга таарымчалыг аргаларны ол улам кажар ажыглаар, нүүрүшинчизин чаартыр апаар. Чогум мөзүзү биеэ-ле олчаан артар —бодунуң эргелелиниң азы хамаарышкан черинин эрге-ажыктарын бодап, дужун хараашы, күрүнеин, иитилелдиң, чоннуң эрге-ажыктарын уттуру, чогум ажылды өзүүргак чорук-биле солуурдур. Чамдык ажылдакчылар чогуур шиитпирлер үндүреринден, ажыл-херек бүрүзүнге эргежок чугула, шудургу базым кылырындан, хууда харысалгалыг болуруннан быллап чайлаксаар. Олар эң өгезинден турала ажыл-иштң эки шүүдадырын бодаар туржук, харын үүле бүтпейн барган таварылгада камгаланыр бижиктер-биле боттарын хүрээлелин алырын бодаар. Ындыг ижилер бистиң аппарадывыста, бодавыже, хөй-даа эвес. Олар эвээш-даа бол, улуг хораны чедирип болур.

Чугааның ужуру совет ийикпе ажыл-агый органнарына, культураның албан черлериниге, хөй-иитиниң организацияларынга-даа хамаарышкан турза, эргелеп-башкарар хүлээлгелиг ажылларны социализмниң хөрээнге бердинген, могуур билиглиг болгаш мергежилдиг кижилернин, чаа түүлдү эскерип билир, бөдүүн болгаш чой-биле чоок харылзаалыг, коллектив баштап, оон өөренип-даа билир мөзүлүг кижилерни кылырына бистиң иитилеливис ылап сонуургалдыг.

Сайзыралдыг иитилелдерниң төөгүзүнде эң баштай-ла социализм үезинде чоннуң массазы хүн бүрүде эргелеп-башкарар ажылга тускайлан киржириңге чедир депшиир деп, В. И. Ленин чугаалап чораан. Ындыг болуру бистиң чуртувуста чедип алдынган. Херек кырында, амыдыралда бистиң күрүневисти үстүнден адаанга чедир массаларның хүн бүрү киржилгези-биле башкарып турар. Бистиң иитилеливистиң күжүнүң, социализмниң политиктиг системазының быжыг туруштуунуң үндезин дозу—шак ында.

Эштер! Совет улустуң угаанбодал амыдыралы, оларның культуразы чыл келген түлумна улам ханы утка-шынарлыг болгаш хөй янзы-хевирлиг бооп кел чылар. Ол ындыг болурдаа ужурлуг. Амгы үеде иитилел депшилгезиниң темпизи, бистиң коммунизмче бурунгаар шимчээшкиниистиң темпизи иитилелдиң интеллектуал — угаанбодал ажылының күжүнден, культураның, эртем-билигниң хогжүлдезинден улам тодазыбиле хамааржып турар апарган. Бистер партияның XXIV съездизинин төөгүлүг шиитпирин амыдыралга боттандырган, бүгү талазы-биле хөй-хөй түүлдери чедип алган бис.

Совет улустуң чыдыышкын талазы-биле чедиишкиннериниң ачызында бөгүн безин делегейде эң-не шыырак эртем-билиглиг улус деп дидими-биле адап болур. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир бүгү-иитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиирин доозар чорук иитилел амыдыралының бүгү талазынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыының массалыг үндезиниң үлам калбартыр. Дээди өөредилге черлерин эртемнин болгаш культураның ажык-дузалыг төптери кылдын хуулдар талазы-биле партияның шугуму база-ла шак ындыг сорулганы салып турар.

Коммунистиг тургузуушкунуң бүгү-ле фронтуларында совет эртем улуг ажыл-херекти бүдүрүп турар. Ол, бүдүрүлгеже, амыдыралче улам улуу-биле ханылап, он-он миллион кижилерниң амыдырал байдалын чаартып турар. Бо чылын совет, эртемленнер, з оларнынбиле кады бүгү чурт, бүгү улус бисте эртемниң мол штабы—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының 250 чылын чоргаарал-биле демдеглеп турар. Совет эртемленнер бистиң улуг Төрээн чуртувустун материалдыг болгаш угаан-бодал депшилгезинге улуг салыышкының моон-даа соңгаар киирер дээрзинге быжыы-биле бүзүрел турар бис.

Эртем-шинчилелдери болгаш кижиниң хүн бүрү амыдыралы-биле катай-хаара оон чаагай чоруунун дугайында дорт сагыш салыышкыны-биле медиц...ча, калык камгалалы чүүден-даа артык холбаалыг бооп турар. Совет кижилериниң калыышлын камгалап турар беш миллион эмчилериниң, эртемленнериниң, медицина ажылдакчыларының ажыл-ижин улус бедин-биле үнелеп көрүп турар.

Кижи төрелгетениниң тургусканы азы тургузун-даа турары эң дээре, эң депшилгелиг бүгү түүлдерни болуунга хаара тутпушаан, социалистиг культура кижилериниң иштики угаан-бодалын байыдар, оларның амыдыралын тоба, улам солуп болдуруп турар. Ол бистиң ажыл-иживистиң, бистиң демиселивистиң өткө-шынарын, бистиң эчис сорулгаларывыстың өөдүр-улуун ыяк билип алырынга дузалап турар.

Уран чогаал ажылының дугайын чугааладаада, сөөлгү чылларда совет литератураның дыка хөй чогаалдарында, кинода болгаш театрда Ада-чурттуң улуг дайынынга совет улустуң өлүм чок маадырлыг чоруун ханы, шынныы-биле, солун кылдыр көргүскенин демдеглевейн барып болбас. Партия ындыг чогаалдарны бедин-биле үнелеп көрүп турар. Делегейниң депшилге-хөгжүлделиг түүлдерни камгалап каан улустун маадырлыг чоруу совет кижилериниң моон соңгааргы чаа-чаа салгалдарынга кажан-даа патриоттуг үлегер-чижек, эрес-тидим болгаш даагай сеткилдиг чорудтун үлегер-чижээ бооп артар.

Совет көрүкчүлер, номчукчулар, дыңнакчылар улам улуг негелдели апарган. Чурт чогаалчыларындан болгаш совет уран түүлүн бүгү ажылдакчыларындан бистиң үеним кижилернин дугайында бедик шынаалыг, үтказының талазыбиле ылап бүдүштүг чогаалдарны маган турар.

Социалистиг культураның болгаш эртемниң хөгжүүрүнге эң таарымчалыг байдалды хандырарын бодунуң сорулгазы кылдыр партия көрүп турар. Бистер чогаалыкчы интеллигенцияның улустуң амыдыралыбиле, ажылчын аңгы болгаш көдээниң ажыл-ишчилери-биле харылзаазы моон-даа соңгаар улам быжыксын деп күзеп турар бис. Коммунизм тургузуп турар улуска эргежок чугула херек угаан-бодалдың үнелиг түүлдери демократтыг, чогаадыкчы, эш-хүү өзү-биле улам улгатсын деп күзеп турар бис.

Совет культураның, совет эртемниң ажылдакчылары боттарының төөгүлүг хүлээлгезин кажан-даа белин-биле күүседиринге бүзүрээр мен!

Чугаалаары эргежок чугула деп санааның партияның иштики политиказының, бистин иитилел хөгжүлдезинин чамдык айтыыглары ындыг-дыр, эштер. Ынчангаш бистер: эртken соңгулдага партияның шилээн туружу иитилелдиң шиитпирлеттинмээн хөй-хөй айтыыглар бар апарган. Улус ажылагыйының адыр бүрүзүнде түүл-бүрү мун-мун айтыышкын, саавырларны барымдаалап турар. Оларның ужурун тып алыры безин берге! Ол саавырларның хөй-хөйү эргижеп калган, үндезин чок кыыгырлаашкыныңлыг, чүүмек-биче өзүүргак негелдерлиг. Инициативаны ол кызын, ам экономикага хамаарыштыр салып турар чаа-чаа негелдерге удурланышкак бооп турар.

Чаа сойгудар Дээди Совет, Чазак, министерстволар болгаш ведомстволар ону ылавылап көре бээр деп бодай-дыр мен.

Социалистиг демократияны хөгжүлери күрүне аппарадын доктаамал сайзырангайжыдарын барымдаалаар негелделиг. Эрге-дужаалдыг кижилериниң харыысалгазын чер болганга белдери, херек аппаргаан черлерге оон организасттынган тургузуун экижидери база чугула.

Күрүне органнарының ажылынга ленинчи, партийжи угланыышкының моон соңгаар-даа шиитпирлиг болгаш чайгылыш чок бадыткап быжыглаар бис. Ол сорулганы СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумунга ылап чугааладаксаар-дыр мен. Үр үениң дургузунда ол айтыыгже чогуур кичээнгейни салбайн келген болгаш ында

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫНЫҢ ТӨНЧҮЗҮ

(Эгезн 1-ги, 2-ги арыннарда).

улуг эргилде сөөлгү чылдарның эң чугула даштыкы-политиктиг болуушкуннарының бирээзи апарган. XXIV съездиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, бис тайбыңны камгалаарынга болгаш делегей климадын экижидеринге советамерик харылзааларның улуг ужур-дузазын барымдаалаш, ук айтырыгны принципиалдыг өзу-биле көрген бис.

Ол херекте депшилге илдең боон турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптеринге дүүштүр бистің харылзааларывыстың үндезиннериниң дугайында база ядролуг дайынны болдурбазының дугайында, стратегтиг чепсегленишкиннерни кизыгаарлаар талазы-биле баштайгы базымнар дугайында —канчаар-даа аажок чугула документилерге Совет Эвилели биле АКШ ат салганнар. Дыка хөй үүлдерге бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы тургузар дугайында дугуржулгалар база чардынган. Ол документилер болгаш дугуржулгалар үүгле дипломаттыг эвес, өске-даа шугумнар талазы-биле — ийи чурттарның үлетпүр, бүдүүлге ажылдакчыларының, эртеменнериниң, культура ажылдакчыларының, хөй-ниити төлөлөкчилериниң аразында харылзаа, холбаларны калбаа-биле өөгүдеринге эки үндезинни тургускан. Совет Эвилелинге америк конгресстың дыка хөй көскү ажылдакчылары кээп чораан. Бодунуң ээлчээнде чоокта чаа бистің парламент делегациязыс АКШ-ка чораан. Ол бүгү үүлдер бо хүннүң айтырыгларын-даа шиитпирлээринге болгаш совет-америк харылзааларның келир үезинге-даа улуг ужур-дузалыг болур.

Чоокку келир үеде Москвага Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи Ричард Никсон база катап чедип келирин билир болгай силер. Ам совет база америк удуртукчуларның үш дугаар ужуражылгазы болур. Ону үүгле бистің ийи чурттарывыста эвес, бүгү делегейде база улуг соцуургал-биле манап турар. Москвага болгу ужуражылганың түңнелдеринге хамаарыштыр чамдык даштыкы парлалга чигзинишкиннг үүлдерни парлап турар. Бистің бодалывыс болза ындыг эвес. Совет-америк харылзааларның эжижишкини болур болгаш уламчылаар-даа ужурлуг. Амдыгызында бышпан айтырыгларны кым-даа далаш-биле шиитпирлээр бодавайн турар дээрзи чугаажок. Ындыг болзажок чаңгыс черге таптап турганывының база херээ чок.

Кылдынган үүлдерни эки деп үнелевишаан, бистер ооң-биле кады берге үүлдерни болгаш айтырыгларны база эскербейн барып шыдавас бис. Ындыг үүлдер бар. Ынчангаш ам бар аргаларны бурунгаар шимчээшкинге долузу-биле ажыглаары чогум-на харын эргежок чугула боон турар. Ол чорук ССРЭ биле АКШ-тың аразында политиктиг харылзааларга хамааржыр. Ол чорук бистің экономиктиг харылзааларывыска база-ла бүрүн хамааржыр. Ынчалза-даа эң-не чугула болгаш нарын айтырыглар боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынга хамааржыр дизе ажырбас. Ол айтырыгларны долгандыр чидиг маргыллаа калбарган.

АКШ-та болгаш ооң-биле эвилел чурттарда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга удур бөлүктер боо-чепсекти эң-не ирү ийи чурттарның негелдерингe дүгжүр дээрзинге бүзүрээр бис. Ол чорук Азия дипке тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктун эргеажыынга база дүгжүп турар.

Маңаа холбаштыр Индия, Афганистан, Бангладеш-биле болгаш Азияның өске-даа чурттары-биле бистің чуртувустун үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазы база улуг ужур-дузалыг боон турар. Элээн каш араб күрүнелер-биле, Африканың болгаш Латин Американың хөй-хөй чурттары-биле Совет Эвилелиниң харылзааларының дугайын база ынчаар чугаалап болур.

Аргентина-биле бистің харылзааларывыс эжижип турар. Совет Эвилелинге келир кылдыр президент Перонну чалаан бис, ол чалалганы хүлээп алган. Ооң аян-чоруу, ынчан болур чугаалажыышкыннар, бистің чурттарывыстың аразында политиктиг болгаш экономиктиг харылзааларының хөгжүлдези ийи чурттарның улустарының эрге-ажыынга бараан болур деп бодай-дыр мен.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, өөлгү чылдарда делегейде хөй үүлдер чаартынып эгедээн боон турар-дыр, эштер. Ынчалзажок бо талазы-биле эчизинге четпейн, ара соксап болбас ужурлуг. Дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкыны моондак чок болур ужурлуг, бис ол дээш демисежир бис.

Политика талазы-биле чавырлыышкын шериг айтырыгларының талазы-биле чавырлыышкын-биле холбашкан турзун дээш туржып турар бис. Чепсегленишкинни кызыгаарлаар талазы-биле делегейниң элээн каш дугуржулгаларының чедип алдынганы билдингир болгай, ындыг дугуржулгалар чок турган болза, бөгүн байдал амгыыдан - нарын турар ийик. Ындыг болза-даа, чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксадыры чедип алдынмаан чорук хомуданчыгдыр.

Мынды байдалдарны барымдаалааш, Төп Комитет, бистің күрүнеевистің удуртук органнары, бистің социалистиг Төрээн чуртувустун камгаланыр күүзүн быжыглаарыныче хошкаш дивес кичээнгейни угландырарын уламчылап турар. Бистің камгалалывыс чогүүр бедик деңнелде болгаш моон соңгаар-даа идегелдиг база чаныш-сыныш чок быжыг болур дээрзинге силерни бүзүредип болур мен, эштер.

Мооң-биле чергелештир, чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле боттуг базымнарны чедип алыр дээш могаг-шылаг чокка демисежир бис. Чепсегленишкинни эндере бүдүрериниң талалакчылары болза боо-чепсекти кызыгаарлаары, ылангыя ону кызырары дээрге, айыылдыг далаш чорук болур деп чылдык хап турарлар. Херек кырында үүл дээрге, боо-чепсекти соксаал чокка эндере бүдүрерин уламчылаары —хемчээн четпес улуг айыыл болгай. Мону барымдаалааш чепсегленишкинни эндерс бүдүрерин соксадырынче, эчис улуг соругаже — чепсегленишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүреринче базымны эгелээринче бүгү күрүнелерни, бүгү чазактарны база катап кыйгырып тур бис.

Бодунуң хемчээлиниң талазы-биле бо улуг айтырыгны шиитпирлээриниң нарын чоруун барымдаалавышаан, боо-чепсекти кызыгаарлаар болгаш кызырар талазы-биле хемчегларни кезектеп боттандырарынга база белен бис. Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызыгар дугайында чугаалажыышкыннарда бистің туружувус ону бөрымдаалап турар. Чугаалажыышкыннарның бүгү киржикчилери чаагай сеткилдиг болза, ук чугаалажыышкыннарга баштайгы тодаргай түңнелдери чоокку үеде чедип ап болур арга бар деп санап турар бис.

Делегей ареназында политиктиг таарымчалыг өскерилгелерни быжыглаарының ооргаш быжыг тайбыңның материалдыг үндезинин тургузарының чугула фактору—ажылгагы болгаш эртем-техниктиг харылзааларны бүгү тала-биле хөгжүдери болур. Ол чорук бүгү күрүнелериниң эргеажыынга дүгжүп турар. Ынчалзажок, ындыг харылзааларны кылып турган, политиктиг болгаш идеологтуг дүжүп бериишкиннерни бистен садып алырын ораддажып турар кижилер Барын чүкте бар боон турар. Ол дээрге хоозун кордаашкын-дыр.

Чурт бүрүзүнүң бүрүн эргезин кандыг-даа хевир-биле үрээрин болгаш ооң иштики херектеринге холгаарлаар чорукту болдурбас деңгеліг база кайы-кайызынга ажыктыг байдалдар турда күрүне бүрүзү делегейниң күш-ажыл хуваалдазынга киржип болур деп санап турар бис. Ол чорук делегейниң ажыл-агый харылзааларының депшилгезинге идигни бээр ийик, ынчаарга делегейниң ажыл-агый харылзааларының ужур-дузазы чайгылыш чокка өзер.

Делегей харылзааларында таарымчалыг бүрүңгаар базымнарны быжыглаар дээш демиселге база бир фактор—калбак хөй-ниитиниң идепкейлиг чоруу дыка улуг ужур-дузалыг боон турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказы бистің үевисте өзулуг-ла массалыг баазалыг болуп турар. Өске чурттарның хөй-ниитизи-биле харылзааларны эжижидери, парламент, профэвилел болгаш өске-даа хевирниң харылзааларын хөгжүдери, тайбың талалакчыларының фронтузун бүгү тала-биле калбартырыр моон соңгаар-даа бистің доктаамал сагыш салыышкынывыстың төвүнге турар апаар.

Делегей харылзааларынга боттуг чоруктун тиилелгези дээш, угаан-сарыылдыг чоруктун тиилелгези дээш демисел моон соңгаар-даа чиик эвес дээрзин айтыр херек. Быжыг тайбыңче орукта чада бүрүзү империализмниң эң-не рексылыг күштеринге болгаш оларның сүлүүчилеринге удур кадыг-дошкун демисел-биле, чидиг тулчуушкун-биле чедип алдынып турар. Агрессчи дайызырак күштериниң төлөөлекчилериниң болгаш боттуг чоруктун талалакчыларының аразында демисел херек кырында бүгү буржуаз чурттарда калбарып турар. Ол демисел чеже-даа чидиг хевирлиг болза, келир үе «соок дайын» талалакчыларынга, улустарны дайын халавынче киирерин күзээн кижилерге черле бараан болбас дээрзинге бүзүрээр бис.

Кыдат Улус Республиканың удуртукчулары делегей ареназында таарымчалыг ниити базымнарга чөрүштүр хөделип турар. Кыдат удуртукчулар дайызырак, шовинистиг халыыдаашкынны бодунуң чуртунуң иштинге өскүтпүшаан, бодунуң даштыкы политиказын Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур демиселдің сорулгаларына, дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын үзер дээн оралдажыышкыннарга бүрүн чагырткан боон турар. Сөөлгү үеде КҮР-нун удуртукчулары кедергей дерзин реакцияның төлөөлекчилери-биле — Чилиде хунта-биле, Англияның, ГФР-ниң, АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның империалистиг буржуазиязының барыын үзелдиг бөлүүнүң удуртукчуларыбиле ажыт-чажыт чокка эвилелдежип алган туруп турар. Пекиниң политиказының алыс утказын ол үүлдер тодаргай сойгалап илередип турар-дыр.

Кыдат-биле харылзааларга хамаарыштыр бистің туружувус кандыг болурул дээрге, Совет Эвилелинге удур өскүлге ойтур шавыышкынны моон соңгаар-даа бээр бис, бистің күрүневистің эрге-ажыын, бистин айыыл чок чоруувусту быжыы-биле камгалаар апаар бис. Оон-биле чергелештир Кыдат-биле харылзааларны таарымчалыг болдурарының, пролетаржы интернационализмниң идегелдиг үндезининге улуг кыдат улус-биле найыралды катап тургузарының талалакчылары боон турар бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо чугула айтырыгга хамаарыштыр XXIV съездикиң шугумун чайгылыш чокка боттандырар бис.

Эштер! СЭКП-ниң саштыкы политиказы совет улустун чаагай чоруунуң дугайында ханы сагыш човаашкын-биле синиккен. Ооң-биле чергелештир, ол политика революстуг бүгү күштериниң эрге-ажыынга, бүгү улустарның үндезин күзел-соруунга дүгжүп турар. Ол дээрге аңгы талазы-биле туруштуг, социалистиг, өзулуг интернационалистиг угланыышкын-дыр.

Ам кижи төрелгетен бодунуң төөгүзүнүң хайныышкынныг үе-чадазын чурттап эрттирип турар. Социал депшилге дээш, улуг капиталдың эрге-чагыргазынга удур, реакцияның күштеринге удур демисежип турар ниитилел күштери, аңгылар болгаш партиялар уламна шиитпирлиг болгаш эвис соруктуг хөделип турар апарган.

Ол демиселдің оруу дыка нарын. Чазактарның болгаш өзу-чурумнарның солчуушкуну күш-ажылчы чонга хамаарыштыр аңгы-аңгы хевирлерге, янзы-бүрү түңнелдерлиг боон турар. Төөгүде кезээде ындыг турган. Реакция болгаш фашизм түр када тергиидей берген Чилиниң чижээн билир бис. Чоннун калбак белүктериниң эрге-ажыын илергейлээн демократтыг күштер чартык үүс чыл дургузунда фашизмниң тергиделиниң сөөлүнде Португалияда эрге-чагыргага киргенинин чижээн база көрүп тур бис. Ниитилел хөгжүдезиниң кол угланыышкынында Чилиде болуушкуннар эвес, а Португалияда болуушкуннар туруп турар-дыр. Демократия болгаш депшилге күштериниң эвис тиилелгези чайлаш чок.

Кижи төрелгетениң чырытыылыг келир үези дээш кызыгаар чок бердингеп демиселчилерге — бүгү чурттарның комунистерниге ханы хүндүткелди он беш миллион составтыг Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының өмүнээзинден, бистің бүгү чонувустун өмүнээзинден, бо интирден илергейлээрин төпшээреп көрүңер, эштер! Реакцияның кинданнарында хилинчектенил чыдар бистің эргим эштерийис Луис Корваланга болгаш Родней Арисмендиге деткимченин болгаш акы-дуңмалышкы чорыгна, ооң башкарарын Миша көрүп, айтырып билип ап турган.

Бир-ле катап Федор суурдан ырак эвеске чер аңдарып хүнзээн. Миша база кады чораан. Кежээ ажылык дооскаш, тракторун өккеп тургузуп каан. Ажылга могап-шылаан Федор уйгуже шымны берген. Эртен туруп келгеш, көрген: тургузуп каан трактору чок. Ол-бо сураглаңып чоруп турда, эртен аттар хавырып чорааш келген Михаил Ефимович ирей ужуражып келгеш мынча дээн:

— Тракторум читкен дидир сен бе? Дем эртен даң бажында-ла бодун дөө ол шөлге чер аңдарып турдуң чоп? Азы сээн «сүнезиниң» ол тракторну мунуп алгаш чоруй барганы ол бе? Азы өске кижи мунупканы ол бе?

— Эртен туруп кээримге, тракторум чок болду.

Тракторун дуңмазы Миша мунуптар деп, Федорнуң дүжүнге-даа кирбээн. Ындыг балдырбээжек оол трактор мунупкаш, чер аңдарып чоруй баар деп кым бодаар боор! Федор шөлге чедип келирге, шынап-ла Миша тракторда чоргаар олурупкан, чер аңдарган турган. Федорнуң дүвүрээзи ам кээп оожургап, Мишага ажылар хамаан чок, трактор «соорлап» мунупкан оолду олурган черинден бөле-хаара кужактапкаш, «маадыр эрни!» деп мактавышаан, эргеледип, өрү өөнеңнедир октагылааш, ужуг кижи дег, эктинден часкагылаан. «Ам чорут че!» деп, Федор командылаарга, Миша тракторну чоргаар башкарып чорупкан.

Михаил Ситников бодунуң механизаторжу оруун ынчаар эгелээн. Ол акызы-биле ийи чыл дургузунда трактор мунуп келген. Механизатор болур мергежилди бот-өөредилге-биле чедип алгаш, курска өөренмейне шылгалда дужаагаш, кадаа ажыл-агый машиналарын башкарар эргени чедип алган.

Ол ам 28 харлыг 1972 чылдың чайда партия кежигүнүне кирген. Бодунуң өөренип алган чаңчылы-биле дуңмазы Петрни бичиизинде-ле, улустуң чугаалажыры мышкаш, эзер дергизинден туттунуп, эзеңгиден тептинип эгелээри билек-ле, бодунуң каңаъдынга ушкарыпкан. Петр акызы-биле кады трактористен өөренип алгаш, колхозка ажыттынган курска экзамен дужаагаан. А хөймер дуңмазы Гриша база-ла акыларын дөзеп, олар-биле халбактанчып чорааш, механизатор апарган.

— Бистің допчу намдарывыс ындыг— деп, Михаил Лупанович түңнелинде чугаалаан.

ТОСКУ беш чыл планының дөрткү тодарадыкчы чылының чазы. Биезги-ле улуг алгый паш дег, ыйылак хову бо. Ам мында чалгып чыдар чаагай тараа-даа, хүрен-хүрен хову корабльдери-даа чок. Ол черле билдингир: алдын күс эвес, а час-ла болгай.

Хову-шөлдер кышкы уйгузундан одунгай. Мында ам күжениишкиниг -ажыл-иш хайныккан. Часкы хүн чылды чемгерер. Часкы тарылганы Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң механизаторларының чорудун турганы ол. Бо күжениишкиниг часкы ажылга база-ла Михаил Лупанович шүглүп үнген. Ол бодунуң агрегадын хамыкты мурнай ховуже үндүргеш, чаштырылганың сөөлгү дилиндээ арткыже чедир аңаа ажылдап келген. Ийет, коммунист ындыг болур-даа ужурлуг. Бодунуң колхозунуң шөлдеринге тараа чаштырылгазы доосту бээрге, Михаил Лупанович чаржып турары «Тиилелге» колхозтуң механизаторларынга дузалажыры-биле ынаар база чорупкан. Ол бодунуң амырдыжын бодавас. Кезээде-ле кым-бир кижиге дузалашкан, арга-сүмеңи каткан, ниити херекке үлүг-хүүзүн киирген турар. Коммунист Михаил Ситниковтуң бүдүжү ындыг.

Бодунуң төрээн колхозунда ону улуубиле хүлүлеп, аңаа чоргаарланып турар. Ону Михаил Лупанович болгунда ак сеткилдиг, карак кызыл күш-ажылы-биле чаалап алган. Черниң үүш-дүжүткүрүн бедидер, ону чөп ажыглаар, эки болбаазырадыр, чемишчилер дээш Михаил Лупанович доктаамал сагыш салып турар. Ынчангаш ооң ажылдан турар бригадазы ийи чыл улаштыр чер ажылынык бедик культуразының звеновзу деп бедик атты эдилеп келген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, тараачын салым-чаянныг, ховузуң ээзи кижи-дир ийик. Ол дээш ону колхозчулар хүндүлеп, аңаа чоргаарланып турар.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажылышчилери бодунуң чаңгыс чер чурттуу, өзүраглыг тараажы Михаил Лупанович Ситниковту ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадынга кайдыг кылыр дешпиткен Коммунист-механизатор Михаил Ситников ол улуг идегелди бүзүредип шөлаар-даа.

К. АРАКЧАА.

Бистің кандидаттарывыс

ХОВУНУҢ ЭЭЗИ

МИХАИЛ Лупанович Ситникоз-биле эрткен чылдың күскү тараа ажаап алыышкынында ужурашканым ындыг янзы болган үүе.

Чанында далай чалгыы дег, чаагай тавычалар кырлайты шөйлүп чоруткан, кырындан куу доозун үзүлбестээн хову оруу-биле халдып олурувуста, адаавыста улуг-ла алгый паш-даа ышкаш оңгарда хөй машина-техниканың барааны көстүп келди. Ол оңгар ховуда чаагай үнген тараның кыдыын долгандыр чыырып кел чыдар хүрен комбайнларны көөрге, дайын шөлүнде атакалап кирип турган танкылар сагышка кирер. Оларның кырында ыш-доозун бурулаан, а соонга өг дег хөпээн саваннар артып каап чоруур. Удаткан чок хову кораблиинің тараа урар бункери дола бээр. Күүлүг машина бичии кала тура дүжерге, хажыызынга манап турган чолаачы дораан-на карацнатпышаан, ооң быктынга келирге, алдынналчак кызыл-тас кузоаче саарлып эгелээр.

Ыйгылакта сес комбайн союп чор. Бөлүктеп ажаар арга ол. Бункерден тараазын урдура берген башкы комбайн-биле кожалаштыр хап келгеш, ооң штурвалында олурган чазык шырайлыг, бажынны дүгү алдынналып турар аныяк эр ат-сураглыг механизатор Ситников алышкыларның бирээзи — Михаил болду.

— Ажыл-үүле бүдүнгүр-ле ыйнаан, але?

— Арыг-тас-ла!—деп, Михаил Лупанович баштактаны аарак, хеглүг чугаалааш, даг бажында олурар чыгай берген кежээки хүннүң караан дуглаан куу булуттарже сезиглиг көрүлээш, чаа-ла кыпсып алган папиросун буруладыр сорбушаан, уламчылады:— Хайлыг бо кудай эвес болза, ажыл кайын саадаар ийик. Аяс хүннерни ажыглааш, ажаап алыышкыны элээн шуудады бердивис. Ажыл кызыг-чай чок ийин.

Ооң соондан ийи комбайн сүрүштүр келди. Мурнунда чораан эр демги Михаил Ситников-биле дөмей-даа. Аңаа турган колхоз даргазы Дмитрий Дмитриевич Сирота биске чугаалай-дыр:

— Михаилдиң дуңмалары бо-дур. Моозу Петр, а дөө ол соонда—Григорий.

— Ажаап алыышкынның өзүлүг маадырлары бо-дур. Кончуг-ла кызып ажылдап турар алышкылар бо. Ситниковтар ышкаш ындыг эрлер турда, сагыш-сеткил безин чалгыныг ышкаш сагындырар-дыр. Оларга идегел ындыг улуг. Олар ону бадыткаарлар-даа—деп, колхоз даргазы чугаалады.

Күш-ажылчы күжениишкиниг хүн доозулган. Долгандыр ыржым-шөлээн апарган. Ынаар-ла шаттар эдээнде орукта машиналарның карактарының оду дүннүң харангызын өттүр чырып чоруп тургулаар. Ырак болгаш, оларның моторунуң даажыдаа дыцналбас. Михаил Лупанович Ситников ол хүн бүдүрген улуг ижинге сеткили ханган, маажым апарган, таакпызын таваар сорбушаан, бодунуң болгаш дуңмаларының канчап механизатор апарганының дугайын сактып чугаалап олурду...

БО ТАВАРЫЛГА он дөрт чыл мурнунда болган. Ынчан беш алышкының эң улуу Федор Ситников «Коммунизмче орук» колхозка механизаторлар курузу дооскаш, трактористен ажылдай бергеч. Ооң бичези Миша дөрткү классты дооскаш, чайын акызынга дузалажып, кожукчу болуп азы аңаа-даа ооң-биле кады трактورга «ушкажып» алгаш чоруп турар апарган. Акызының тракторну канчаар ажылдадыры, ону башкарарын Миша көрүп, айтырып билип ап турган.

Бир-ле катап Федор суурдан ырак эвеске чер аңдарып хүнзээн. Миша база кады чораан. Кежээ ажылык дооскаш, тракторун өккеп тургузуп каан. Ажылга могап-шылаан Федор уйгуже шымны берген. Эртен туруп келгеш, көрген: тургузуп каан трактору чок. Ол-бо сураглаңып чоруп турда, эртен аттар хавырып чорааш келген Михаил Ефимович ирей ужуражып келгеш мынча дээн:

— Тракторум читкен дидир сен бе? Дем эртен даң бажында-ла бодун дөө ол шөлге чер аңдарып турдуң чоп? Азы сээн «сүнезиниң» ол тракторну мунуп алгаш чоруй барганы ол бе? Азы өске кижи мунупканы ол бе?

— Эртен туруп кээримге, тракторум чок болду.

Тракторун дуңмазы Миша мунуптар деп, Федорнуң дүжүнге-даа кирбээн. Ындыг балдырбээжек оол трактор мунупкаш, чер аңдарып чоруй баар деп кым бодаар боор! Федор шөлге чедип келирге, шынап-ла Миша тракторда чоргаар олурупкан, чер аңдарган турган. Федорнуң дүвүрээзи ам кээп оожургап, Мишага ажылар хамаан чок, трактор «соорлап» мунупкан оолду олурган черинден бөле-хаара кужактапкаш, «маадыр эрни!» деп мактавышаан, эргеледип, өрү өөнеңнедир октагылааш, ужуг кижи дег, эктинден часкагылаан. «Ам чорут че!» деп, Федор командылаарга, Миша тракторну чоргаар башкарып чорупкан.

Михаил Ситников бодунуң механизаторжу оруун ынчаар эгелээн. Ол акызы-биле ийи чыл дургузунда трактор мунуп келген. Механизатор болур мергежилди бот-өөредилге-биле чедип алгаш, курска өөренмейне шылгалда дужаагаш, кадаа ажыл-агый машиналарын башкарар эргени чедип алган.

Ол ам 28 харлыг 1972 чылдың чайда партия кежигүнүне кирген. Бодунуң өөренип алган чаңчылы-биле дуңмазы Петрни бичиизинде-ле, улустуң чугаалажыры мышкаш, эзер дергизинден туттунуп, эзеңгиден тептинип эгелээри билек-ле, бодунуң каңаъдынга ушкарыпкан. Петр акызы-биле кады трактористен өөренип алгаш, колхозка ажыттынган курска экзамен дужаагаан. А хөймер дуңмазы Гриша база-ла акыларын дөзеп, олар-биле халбактанчып чорааш, механизатор апарган.

— Бистің допчу намдарывыс ындыг— деп, Михаил Лупанович түңнелинде чугаалаан.

ТОСКУ беш чыл планының дөрткү тодарадыкчы чылының чазы. Биезги-ле улуг алгый паш дег, ыйылак хову бо. Ам мында чалгып чыдар чаагай тараа-даа, хүрен-хүрен хову корабльдери-даа чок. Ол черле билдингир: алдын күс эвес, а час-ла болгай.

Хову-шөлдер кышкы уйгузундан одунгай. Мында ам күжениишкиниг -ажыл-иш хайныккан. Часкы хүн чылды чемгерер. Часкы тарылганы Каа-Хем районда «Коммунизмче орук» колхозтуң механизаторларының чорудун турганы ол. Бо күжениишкиниг часкы ажылга база-ла Михаил Лупанович шүглүп үнген. Ол бодунуң агрегадын хамыкты мурнай ховуже үндүргеш, чаштырылганың сөөлгү дилиндээ арткыже чедир аңаа ажылдап келген. Ийет, коммунист ындыг болур-даа ужурлуг. Бодунуң колхозунуң шөлдеринге тараа чаштырылгазы доосту бээрге, Михаил Лупанович чаржып турары «Тиилелге» колхозтуң механизаторларынга дузалажыры-биле ынаар база чорупкан. Ол бодунуң амырдыжын бодавас. Кезээде-ле кым-бир кижиге дузалашкан, арга-сүмеңи каткан, ниити херекке үлүг-хүүзүн киирген турар. Коммунист Михаил Ситниковтуң бүдүжү ындыг.

Бодунуң төрээн колхозунда ону улуубиле хүлүлеп, аңаа чоргаарланып турар. Ону Михаил Лупанович болгунда ак сеткилдиг, карак кызыл күш-ажылы-биле чаалап алган. Черниң үүш-дүжүткүрүн бедидер, ону чөп ажыглаар, эки болбаазырадыр, чемишчилер дээш Михаил Лупанович доктаамал сагыш салып турар. Ынчангаш ооң ажылдан турар бригадазы ийи чыл улаштыр чер ажылынык бедик культуразының звеновзу деп бедик атты эдилеп келген. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, тараачын салым-чаянныг, ховузуң ээзи кижи-дир ийик. Ол дээш ону колхозчулар хүндүлеп, аңаа чоргаарланып турар.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажылышчилери бодунуң чаңгыс чер чурттуу, өзүраглыг тараажы Михаил Лупанович Ситниковту ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутадынга кайдыг кылыр дешпиткен Коммунист-механизатор Михаил Ситников ол улуг идегелди бүзүредип шөлаар-даа.

К. АРАКЧАА.

ТӨП СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНДА

Июнь 14-те, Москвага, Эвилелдер бажыңынга Төп соңгулда комиссиязының хуралы болган, аңаа соңгулдага белеткелдин доозулганының, бадылаашкынны эрттиреринге соңгулда комиссияларының белеминин дугайында илеткелди комиссияның даргазы П. Н. Федосеев кылган. Бо айтырыгны чугаалажырынга комиссияның кежигүннери Н. Алымбеков, В. А. Асатиани, А. А. Епишев, В. И. Прохоров, А. А. Янкаускас, РСФСР-нин Дээди Совединин Президиумунун секретары Х. П. Нешков олар киришкен.

Бадылаашкынның болгаш соңгулданың түңнелдериниң медээлерин хүлээп алырынга болгаш дамчыдарынга харылзаа органнарының беленинин дугайында ССРЭ-ниң харылзаа министри Н. Д. Псурцевтің илеткелин комиссия дыннаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулданың түңнелдерин парлалгага парлаарының чурумунун дугайында дыннадыгны Төп соңгулда комиссиязының секретары И. В. Капитонов кылган.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга медицина ажылдакчыларының хүүнүне тураскаатқан байырлыг хурал болган. Аңаа Кызыл хоорайның медицина ажылдакчылары чыылган. «Совет медицина профилактиказының ажыктыы дээш» деп илеткелди республиканың кадык камгалал министринин орулакчызы О. Х. Ондар кылган.

Кызыл хоорайның кадык камгалал кизизинин эргелекчизи Л. М. Меткина медицина ажылдакчыларынга байыр чедирип, үүе чугаалаан. «Кадык камгалалының тергиини» деп хөрек демдектерни республиканың санэпидстанциязының лаборантызы Н. В. Дудкинага, республика эмнелгезинин эмчизи М. М. Чанзанга тывыскан. Кызыл хоорүүскомнуң даргазының оралакчызы Е. Д. Удуракина байыр чедирип үүе чугаалаан, мурнакы медицина ажылдакчыларынга Хүндүлел бижиктерни байырлалдыы-биле тывыскан. Хуралдың киржикчилери хоорайның уран-чүүл коллективинин улуг концертин көргеннер.

Техниктиг дээди өөредилге чери

Бойдус байлактарын шинчилеп тып, ону чоннун ажыглалынга бараан болуларынга геологтардан ангыда, тудугжулар болгаш транспорт ажылдакчылары онаа салдарлыг. А бистин Тыва АССР-нин тудугларында болгаш транспорт бүдүрүлгелеринде инженерлернин ажылын техниктер болгаш бот-өөредилгелиг ажылчыннар кылып турары кайы хөй, көдээ черлерге инженер кижини белен-не тыппас бис. Оон түннелинде бистин ажыл-агыйларывыста чаа техника болуп-чогууру-биле ажыглаттынмайн турар. Амгы үеде безин бүдүрүлге черлеринге, колхоз, совхозтарга мун хире бедик мергежилдиг инженер-техниктиг кадрлар негеттиниш турар. Республиканын шапкын хогжун орар улус ажыл-агыйы моон соңгаар оонда хөй инженерлерни негей бээринге чигзиниг турбас. Ынчангаш СЭКП өбкомунун болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң дилээн өзугаар РСФСР-нин Министрлер Чөвүлели Тывага техниктиг дээди өөредилге черин ажыдар деп шиитпирни хүлээп алганы өөрүнчүг.

Ол болуушкун Совет Тыванын 30 чыл ою-биле дакпырлажын турары онзагай.

Кызылда ажыттынып турар техниктиг дээди өөредилге чери Красноярскинин политехниктиг институдунун филиалы кылдыр ажылдаар болгаш студентилернин өөредилгеазынын, дыштанылгазынын бүгү хевирлерин ол институттун дуржулгазын ажыглап чорудар.

Красноярскинин политехниктиг институду Сибирьнин болгаш Чөөн чүктүн өөредилге болгаш өртем талазы-биле улуг төптеринин бирээзи. Оон он факультеттеринде 13 мун ажыг студентилер өөренип турар. Оларнын аразында даштыкы студентилер база бар. Институт кол кезинде улус ажыл-агыйынга электрижидилгенин, радиотехниканын, тудугнун, чылыг энергетиказынын машина тудуунун инженерлерин, механиктеоин белеткеп турар.

Институт амгы үеде чаа техниказы, өөредилге хереклерлери-биле дериттинген. Студентилернин өөрениринге, чогаадыкчы ажылга чанчыгарынга, спортка болгаш уран чүүлге хандыкшыырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Өөренир корпустардан ангыда, ийи спорт корпустары, эштир хаглыг бассейн, а хоорай даштында чайгы спортчу кадыкшылганын ийи лагери база бар.

Красноярскинин политехниктиг институдунун бот-тывынгыр артистери СССР-нин болгаш РСФСР-нин аныяктар болгаш студентилер көрүүлелеринге 1-ги, 2-ги черлерни улаа-дараа ээлеп келген.

Кызылда ажыттынып турар филиал ол институттун эки чанчылдарын эдерип, оон чижек алыры чайлаш чок. Филиал баштайгы чылында бүдүрүлге болгаш чурталга тудуунун, автомобиль транспортунун факультеттеринге студентилер хүлээп алыр.

ТУДУГ ФАКУЛЬТЕДИ

Тыванын хоорай, суурларында бүдүрүлге, чурталга тудугларын саналан хереө чок. Ону чер болганга көрүп болур бис. Кызылдын, Чадаананын, Ак-Довуракты, Хову-Аксынын, чаа Шагаан-Арыгнын тудугларын кым билбес боор. Улуг тудугларнын, бажыннарнын планнаашкыны, конструкция талазы-биле тудуп тургузары, тудуг-ажылын организастаары ханы инженер билиглерни негээр. Тудугну башкарар билиг-мергежилдиг инженерлернин бүдүрүлге болгаш чурталга тудуунун факультеди белеткээр. Факультеттин эге курстарынга теоретиктиг болгаш ниити техниктиг белеткелди эртип, лээди математика, физика, материалдарнын улурланыышкынының, тудуг механизациязының талазы-биле ханы билиглерни челип аар. А үстүкү курстарга «Бүдүрүлге болгаш чурталга тудугларының архитектуразы», «Тудуг конструкциялары», «Тудугнун технологиязы» дээн чижектиг тускай мергежил талазы-биле өртемнерни өөренир. Бүдүрүлге практиказының үезинде студентилер чуртун төп районнарының болгаш Красноярск крайының улуг тудугларынга барып тулуг кылырының аргаларын шингээдир. Диплом ажылын дужаагаш, инженер-тудугжу деп атты ап, тудугларга мастерлеп, участок начальниктеп, тудуг эргелелдеринге инженерлеп, өртем-шинчилел ажылдарынга киржип болур.

АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТУНУҢ ФАКУЛЬТЕДИ

Автомобиль транспортунун инженерлери чүк сөөртүлгезинин, оруктар ажыглалының, автомобильдерниң техниктиг ажыглалының, септелгезинин айтырыгларын харылап, чүк сөөртүлгезинин үнезин чиигедиринин, автомашиналарны бедик орулгалыг ажыглаарының шинчилел, телевилел ажылдарын чорудар. Факультеттин студентилери бирги курска-ла чоланчылаар эргени алыр. Чайгы күш-ажыл семестрлерининн үезинде автотранспорт бүдүрүлгелеринге чоланчылап ажылдаа. Үшкү курсту дооскан, автомобиль заводтарынга (ЗИЛ, КраЗ, ВАЗ болгаш өске-даа) барып, автомобильдерни бүдүрүп үндүрүп турары-биле таныжып, 2 ай практиканы эрттирер. 4-кү курстан АТБ-лерге транспорт ажыл-агыйын башкарарынга практикалаар. Дооскан инженер-автомобильчилер автотранспорт ажыл-агыйларынга, автосептелге заводтарынга инженерлээр, улуттукчулары болур.

ФИЛИАЛДЫҢ КЕЛИР ҮЕЗИ

Бо 1974-75 өөредилге чылында 2 факультеттин хүндүскү өөредилге салбырынга 100, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга 50-50 кижини хүлээп алыр. Дараазында чылдарда ниити техниктиг факультетти ажыдары планнаттынган.

Ниити техниктиг факультетке тудуг кезектерининн болгаш конструкцияларының, хоорай тудуунун, автомобиль оруктарының, электри станцияларының, четкилерининн болгаш системаларының, бүдүрүлге черлерининн, хоорайларнын, көдээ ажыл-агыйынын электри хандырылгазының, энергетиканын, чылыг болгаш газ хандырылгазының, суг дамчыдылгазының болгаш канализациянын, заводтарнын механиктиг дериг-хереклерининн, тудуг болгаш орук машиналарының, механизмнерининн, металл ажылдап кылырының болгаш өске-даа адырларнын инженерлерин белеткээр. Кызыл филиалынга 1-3 курстарга ниити белеткелди эрткеш, тускай мергежилдин 4-5-ки курстарын Красноярскинин болунга доозар. Ынчангаш политехниктиг институттун Кызылда филиалы Тыванын ажыл-агыйынын индустрия-техниктиг адырларынга эргежок чугула кадрларны белеткээр. Филиалга студентилернин саны 1500 чедер. Ол үеде филиалга 200 хире башкылар, лаборантылар ажылдаар.

Өөредилгенин байдалын бедик деннелге тургузары-биле инженер болурунга идиглиг кол өртемнерни башкылаарынга техниктиг өөредилге черлеринден башкыларны чалаан. Өөредилге кабинеттери, лабораторияларынга чаа көргүзүүр хереклерлерин, бүдүрүлге дериглерининн, автомобильдерниң ажылдап турар модельдерин, макеттерин база өөредилгенин янзы-бүрү техниктиг хереклерлерин чагаан.

Күчүлүг техниканы чөп ажыглаарынга, дешилгелиг арга-мергежилди нептередиринге, Совет Тыванын сайзыралын шапкынчыдарынга чаа техниктиг өөредилге чери удавас үлүүн киире бээр. Техникага хандыкшылдыг оолдар, кыстарны бистин институтка өөренирине чалап тур бис.

Д. БУЗУР-ООЛ,
Красноярскинин политехниктиг институдунун Кызылда филиалынын ректору.

СОҢГУЛДАДАН СОҢГУЛДАГА ЧЕДИР

ССРЭ-ниң Дээди Совединиге соңгулданың бүдүүзүмде аныяктар хоорайы Волжский бодунуң чээрби чыл болганын демдеглээн. Ол хоорайда бодунуң байырлалын холбаштыр Төрөөн чуртка айыткаар өөрүшкүлүг чедишкиниер-ле хөй боон турар. Волжский хоорай бодунуң продукциязын делегейниң дөртен чурттарынче чорудуп берип турар. Ол бодунуң алдарлыг подшипниктериби-ле, бүгү хевирниң автомашиналарынга болгаш тракторларынга хереглээр продукциязы-биле, каучуктан болгаш синтетиктиг капроидан кылыр чүүлдери-биле, кац кезектери болгаш улуг хемчээлдиг хоорзалары-биле алдаржаан. Соңгулда соонда эрткен дөрт чыл иштинде ол хоорайга 7 микрорайон тывылган. Ацаа чылдың-на 170 мун дөрбеччин метр чурттарга шөлү ажыглалга кирип турар. Дөртку волжанин бүрүү-ле чаа бажынны ап турар.

ЧУРУКТА: шаанда курут черде тургустунган сад-хоорай.

Н. СУРОВЦЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

«Кометаны» мында бүдүрүп турар

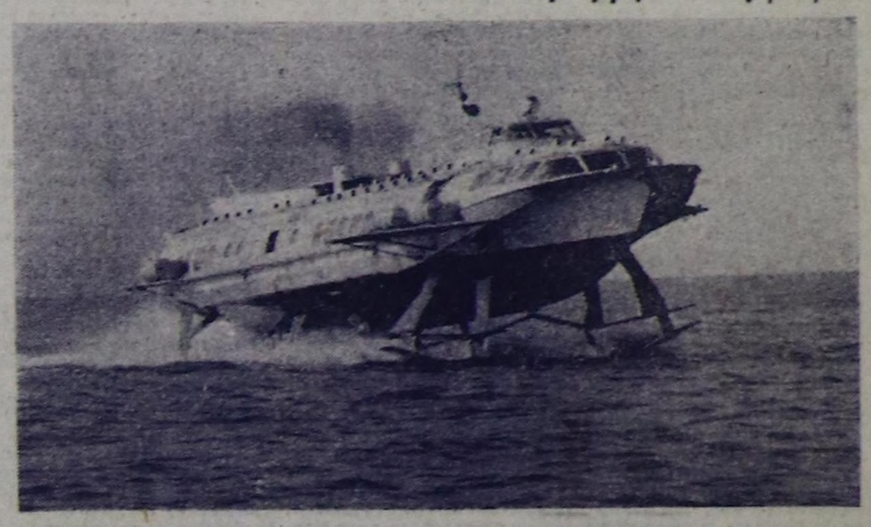

ГРУЗИН ССР. Потиниң судно септээр заводунуң кылып турары суг иштинде чалгыныг, дүрген маңнаар «Комета» деп судно Совет Эвилелинде болгаш даштыкыдаа дыка улуг сонуургалды болдуруп турар. Ацаа 113 пассажир олурар болгаш шакта-ла 60—65 километр дүрген маңнаар аргалыг.

Болгарияга, Польшага, Румынияга, Югославияга, АКШ-ка, Францияга, Италияга болгаш Мароккога үжен ажыг «Кометаларны» саткан.

Келир беш чылда ындыг суднону дыка хөйну тудуп, тургузарын көрүп турар. Оларның ниити хевири чаартынар, каасталгазы экижирир болгаш пассажирлер олуду көвүдээр.

ЧУРУКТА: «Кометаның» эштир шынарлары хынап турары.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОНУУРГАКТАРГА

БАШ ТААРЫКЧЫЛАРЫ — УДУР

Шри Ланканын баш таарыыр черлерининн мастерлерин болгаш дузалакчы мастерлерин каттыштырган ассоциациянын төлөөлекчилериниң дыналдын өзугаар алырга, олар болза студентилерниң баш дүгүнүн болгаш салдарының узун болуруп хоруглап турар шылгыы чарлыкты хүлээп алырын негеп турар бижикти чыгыгышкын министрге киирген. Ужур чүл дээрге, тус чернин аныктарының баш дугуи, эрин, чаак салдарын узалыр чорув баш таарыыр черлерге баар кижилернин санын улуу-биле кызырган болуп турар. Баш таарыкчыларының кылыр ажылы оон ужурунда эвээжеп турар. «Моон соңгаар-даа мынчаар уламчылаар болза, мурттап, амыдыраар хөренгивис курүглаар-дыр» деп, олар хомудап турарлар.

АКШАНЫ ХЕЙ ЧЕРГЕ

Мексика «Тьемпо» журналдын санаанындан алырга, делегейде таакпылаар кижилерниң чүгле эрткен чылын сигареталар садып алырынга чарыгдалы барының талакы күрүнелернин хөгжүп орар күрүнелерге берип турар акша түннериниден ийи катап хөй болган. АКШ-тың көдээ ажыл-агый министерствозунун медээлерин өзугаар алырга, делегейде сигарета бүдүрери чыл дургузунда 4,2 хуу көвүдээн болгаш оон саны 170 миллиард кезек четкен.

КИЖИНИҢ ЭЖИ

Бөлүк япон бичии оолдар Фудзияма дагның бажынче үнер деп шиитпирлээннер. Оларның аразында Маасаки Миура деп оол бодунун Таро дээр ыны-биле калы чораан.

Орукка чоруп олурда, ижээниден адыг үне халып келгеш, оолларже маннапкан. Оолдар шуптузу тарады чүгүржү берген. Чүгле Маасаки адыгның аспаанган үшта чүгүре берип четтикпейн барган. Ынчалза-даа ол-ла дораан оон ыны адыгже халаап, тутқулай берген. А адыг оон корткаш, дезип ынай болган. Ыттын ээзи болунун ыдыы мээн оннуум дээр чорук ынчалдыр база катап бадыткаттынган.

КЫМ ЭҢ ХӨЙ ШАЙ ИЖЕРИЛ?

КНО-нун чылдың үнер журналының медээлерин өзугаар алырга, ниитиге билдингир билиглерге чөрүштүр. Турцияда кижилер кофени кижи бүрүзүнге онаажыр алырга, делегейде эн-не эвээшти ижип турар. Хөй кижилерниң санап турарын өзугаар алырга, англичаннар хөй шай ижер дижип турза-даа, херек кырында ирландылар эн хөй шай ижер болган. Ынчаарга Атлантика океанда турар Фолкленд ортулуктарның чурттакчылары киноону эн хөй көөрү илерээн.

«ТААКПЫ ТЫРТПАСТАРНЫҢ ЧУРТУ»

Чээрби беш чылдың дургузунда Швеция таакпы тыртпас кижилернин чурту болу бээр ужурлуг планны Швециянын чазаа ажылдап кылган. Оон ужуру чүл дээрге, папиросаның өртөөн чылдын-на 10 хууга улгаттырып турар. 1975 чылда сигареталарны автоматтарга садарын хоруглаар. Таакпыны чарлаар чорукту шуут хоруглаар.

1981 чылда 16 хардан аныяк кижилер таакпы садыглап чоруур болза, ону суд чуруму-биле кезедир. Швед эргечагыргаларның санап турарындан алырга, 1975 чылда төрүттүнген уруглар таакпы деп чүвени шуут билбес болур.

ФАЗАННАР

СОФИЯ. Дунайның эриинде Русе хоорайның чоогунда чурумалдыг арыгда «Свирчевица» деп аныыр ажыл-агыйы бар. Инда ам би дөрт чыл дургузунда фазаннар өстүрүп турар. Анаа баштай шоолуг эвес: чүгле ийи мун фазаннарны өстүрүп эгелээн.

Бо чылын оортан 120 мун магалыг чаагай куштарны бүгү чуртка таралып нептередир. «Свирчевицада» тергиин эки инкубаторларны дерип кылган, кушчулар эн болбаазырангай техниканы ажыглап турар.

ДАЛАЙДАН АРТЫК КҮШТҮГ КИЖИ

КУАЛА-ЛУМПУР. 28 хардыг япон Сейти Накадзима—эштирнин талазы-биле тренер. Малакк өөзүн эн баштай кежир эжинген кижи ол болган. Рупат деп индонезий ортулуктан эгелээш, ол 30 миль хире дурттуг суг девискээрин эштип эрткеш, Порт-Диксон деп малайзий хоорайның чоогунда Лагунага чедип келген.

Ол дээрге эштикчи-марафончунун ийиги орадаажыышкыны-дыр. Баштайгы чедимче чок орадаажыышкынны Накадзима элээн каш хүннер мурнунда кылган. Хайыра чок дошкун агымнар-биле демисешкеш, чедер дээн эринге чүгле үш миль четпейн чораан, чилчин үстүн, шаа төөгеп Накадзиманы катер кырынче үндүрүп эккелген.

Ынчан эрес-дидим эштикчиге малайзийжи Танг Чик дузалаан. Танг Чик ол черлерге дөртен ажыг чылдар дургузунда балыктан келген, ынчангаш ол өөштүн бүгү байдалдарын шуут шээжи билир апарган.

Оон мурнунда Накадзима 8 өөштү, оон иштинде Ла-Маншты база кежир эжинген. Малакк өөштү кежир эжингеш, «юбилейлиг» онгу өөштү — Гибралтар өөштү база кежир эштир деп турарын ол дынатган.

АНАА ЭВЕС РЕКОРД

НЬЮ-ЙОРК. Калифорний университединин 22 хардыг студентизи Джон Леджетт анаа эвес рекорд тургускан. Оон башкарыш чораан самолёту дугуйларын өрү баштандырып алгаш, а Леджетт болу куду баштанып алгаш, 400 километр черни ужудуп эткен. Ужудуушкун 2 шак 4 минута дургузунда уламчылаан.

«Менээ дыка берге эвес болду»—деп, аас-кежиктиг рекордсмен Аризона штадынга менди-чаагай хонупканының соолунде медеглээн.

Леджетт башкарылганын тускай узун тудазының дузазы-биле самолётту башкарып чораан, ол чорук ындыг анаа эвес байдалда безин ужудуушкунну ынаныштыг хынаар арганы берген.

ЧЫЛАННАР ХАЛДААШКЫНЫ

НДЖАМЕНА. Африкада Чадтын кылыг-кызыгаар чок саванназында Кело суурнун чурттакчылары ол хүн дан бажында кончуг эрте турып келген. База бир чаа күш-ажылчы хүн эгелээн, айыыл болу бээрин кым-даа билбээн.

Эн кылыында чадырларын бирээзиниден дуза дилээн аажок өткүт үннер хеп-хенертен дыныалы берген. Суурнун черлик бойдус-биле кады чурттан келген чурттакчылары янзы-бүрү хенертен болуп болуушкуннарга шуут чанчыгып калган. Дыка хөй кижилер бо удаада база-ла өөр сарбашкынар аъш-чем шыгжаар черлерже халдаан боор деп бодаан. Херек кырында оон дора айыыл болган: кандыг-бир инстинкт-биле шуушкан азы ыракта өөттен дескен чүве дег эмге-дикчок чыланнар суурже халдап туруп берген.

Узун бижектер, ыыштар болгаш таштар-биле чепсегленген кижилер камгаланып эгелээн. Чыланнарның халдаашкынын арай боорда тиилеп унгеннер. Элээн каш он-он кижилерни хоралыг чыланнар шаккан, беш кижинин амы-тынын камгалап алыр арга чок болган.

ДЕВИСКЭЭР БЫЛААЖЫР НЕГЕЛДЕ

КУАЛА-ЛУМПУР. Малайзиянын «Утусан Малайзия» солуну Пекинин амгы улуттукчулары Кыдат-биле кызыгаарлажып турар бүгү чурттардан, херек кырында шупту-зунда «девискээр талазы-биле негелде кылып, былаажып турар» деп болунун чүүлүнге бижээн. Ол солунун ноокта чаа КУР-га чораан корреспондентизи Пекин университединин студентилериниң боттарының Төрөөн чуртунун төөгүзүн өөренип турар чурт чуруунда Совет Эвилелинин, Моолдун, Индиянын, Көрей Улус Демократтыг Республиканын, Вьетнам Демократтыг Республиканын, Лаостун, Бирманын делегем районнарын, Мурнуу-Кылат болгаш өске-даа далайларнын дыка хөй ортулуктарының девискээрлерин кыдат чурту деп айтып каанын бижээн.

Чоокку үелерде девискээр холгаарлаар дээн ындыг орадаажыышкыннар улуг-улуг боочепсектиг үскүлежиишкиннерни болдуруп турган болгай деп ол дугайында чүүлде айыткан. Чижээ, 60 чылдар эгезинде Кыдат-биле Индиянын аразынга ындыг таварылга база болган.

Чогум-на оон ужурундан Пекинин девискээр негеп, холгаарлаар негелделери Азиянын чаа хөгжүп эгелеп турар чурттарының шынгыы улурланыышкынын болдуруп турар деп ол солун түннелинде бижээн.

(СЭТА).

Школачыларнын спортчу маргылдаалары

Школачы чай-даа эгелээн. Өөредилге чылында күжениишкиниг өөренгеш оолдар, уруглар дыштаныр, чаа күш немеп алыр дээш шионерлер лагерьлеринче, турисчи походтарже чоруп, чамдыктары күш-ажылчы ажыктыг хереклерже кирипкен. Школачыларның чайгы дыштанылгазында тураскаткан чанчыл болган чиик атлетика талазы-биле республика спартакиадазы дүүн Кызылдың Совет Тываның 5 чыл ою аттыг стадионга ажыттынган. Школачыларнын баштайгы республика спартакиадазы 28 чыл бурунгаар болган.

Маргылдаанын түгүн байырладыг байдалга эрткен чылгы спартакиаданын чемпиону—Кызылдың школачыларының шилиндек командазы көлүрген.

Программа өзугаар оолдар, уруглар улуг (16—17 хардыг), ортумак (14—15 хардыг), биче болуктерге үстүп алгаш, чиик атлетиканын 10 хевиринге маргылдажыр. Анаа доктораттынган чурум өзугаар республиканын районнарының болгаш Кызылдың школаларындан бир-бир шилиндек команда киржир ужурлуг тургап. Херек кырында анаа Кызылдын, Барыын-Хемчиктин, Улуг-Хемнин, Бии-Хемнин, Каа-Хемнин, Тандының болгаш Тожунун командалары киришкен. Өске районларда улус өөредилге кылдистери спартакиадага киржип шылаар школачы спортчулары «тыппаан» болган.

Спартакиаданың баштайгы хүнүнде уруглар болгаш оолдарның чадаг чарышка 100, 400, 800 метрге чарыжы, чернин узунун халыыры, ядро октаарынга маргылдаалар болган.

100 метрни Кызылдың школачылары Ира Гущина 13 сек., Валера Хватков 11,5 сек. маннап эткеш, бирги черже үнген. 400 метрге Надя Бушманова, 800 метрге Николай Пономарев (ийилээ Тандыдан) тиилээннер. Чернин узунун халыырынга И. Гущина, В. Хватков тергиидээн. Кызылчылар Лена Лихачева биле Юрий Осипко ядрону эн ыракдыр октаан.

Спартакиада бөгүн үгрулчулээр.

О. ИРГИТ.

Дыштаныр хүннерде чүү болурул?

Бөгүн Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Калмыктың күрүне филармониязының артистериниң концерти 18, 20 шак 30 минутада эгелээр. Парктың шыдыраа залынга парктың шаңналы дээш шыдыраага дүрген ойнаарының маргылдаазы 10 шакта болур. «Хүреш» стадионунга футболга «Енисей» (Кызыл) — «Урожай» (Шагаан-Арыг) командалары ойнаар, эгелээри 15 шакта. Совет Тывэнын 5 чыл ою аттыг стадионга футболга «Динамо» (Кызыл)—«Строитель» (Ак-Довурак) командалары ужуражыр. Ону 17 шакта сонуургал көрүп болур. Республиканың бирги чери дээш школачыларның чиик атлетика маргылдаазы Совет Тываның 5 чыл ою аттыг стадионга 10 шакта, эмнелге ажылдакчыларының спартакиадазы (Кок-Тейге) 11 шакта эгелээр.

Даарта Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Калмыктың күрүне филармониязының артистериниң концерти 12 шак 30 минутада, 18 шакта эгелээр. Совет Тываның 5 чыл ою аттыг стадионга «Хөм мяч» клубунуң шаңналы дээш Кызыл биле Тожу командалары ойнаар. Эгелээри 11 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыныатканын өзугаар алырга, бөгүн республикага булуттаар, соңгу районнарга чамдык черлерге чаъс чаап, диңмирээр, өскелеринге чагбас. Барыын утланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 25—30 градус изиир.

Кызылга булуттаар, чагбас, диңмирээшкин болур чадавас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 28—30 градус изиг болур.

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНАДЫНДА

Футболга республика чемпиону ат дээш чоруп турар маргылдаанын бир ужуражылгазы доозулган. Бай-Хаактың «Строитель» биле Кызылдың «Динамо» командалары ийлысылалдын. Совет Тываның 5 чыл ою аттыг стадионга ойнаан. Көдээ спортчулар республиканың шыырак командаларының бирээзи—«Динамо» командазының футболистеринге удур харыы берип шыдаанындан 3:7 санга уттурган. Динамочулар турнир таблицазын баштай берген.

Туранның футболистери бодунун шөлүнде «Асбест» командазы-биле ужурашкаш, аалчыларга күш четпээн.

Кызылдың «Торпедо» командазы Элегеске шөлдүн эзлери-биле ойнааш 16:0 санга уткан. Республика чемпионадында амдыызында бир ужуражылгага эц-ее хөй санны «Торпедонун» спортчулары киргген.

(БИСТИҢ КОРР.).

телевидение

ИЮНЬ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00— Дамчыдылгалар программазы. 12.05— Медээлер. 12.10— Өөнүг телекөргүзүг. Уруглара. Мультфильмнер программазы: «Далай дуванде корабльдерниң эртинези», «Ыдыктыг күзел». 12.40— «Даарта — медицина ажылдакчыларының хүнү». Дамчыдылгада ССРЭ-ниң кадык камгалал министри, академик Б. В. Петровский киржип турар. 13.10— Өөнүг телекөргүзүг. «Советтер чуртунуң төлдери». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.50— Өөнүг телекөргүзүг. «Дириг амытаннар делегейинде». 14.55—«Цирк ареназында». 15.45— Өөнүг телекөргүзүг. «Өртээл» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 17.00— Өөнүг телекөргүзүг. «Ye». Москва хоорайының Бауман районунун соңгулда участогунун соңгукчуларының ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат эш Л. И. Брежневбиле ужуражылгазының дугайында репортаж.

КЫЗЫЛДАН

18.30—«Совет демократиязының байырлалы». Дамчыдылга. 19.00—Уруглара. Мультфильм. 19.05— «Тываның неделязы». Информастыг программа. 19.20 — Телемедээлер. 19.35— Чаралдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.40 — «Кинопанорама». 21.10— Делегейниң П. И. Чайковский аттыг V-ки конкурузунда. 22.00— Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Динамо» (Москва). Тбилисиден дамчыдылга. 23.45—00.15—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Эрес шоваазы-биле» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Истелге доозулган: сагынмадар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шуптузун өрү кыйгырар» 10.00, 11.30. Кино чыынды (чаа) 13.00, 14.30. «А мында даң хаяалары ыржым» (2 серилары) 16.00, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пар изи-биле» 13.00, 15.00. «Одиссеяның ужуралдары» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: «Робинзон Крузонун амыдыралы болгаш элдептиг ужуралдары» 14.40. «Эрлер домей-ле» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылагый киллизиниң 21-47, үлетүүр киллизиниң 22-64, чаза киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериялың 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16056 ЧАГЫГ № 691.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле өргелелиниң типографиязы. (Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—00505